

रहन पर्ने देखिन्छ । कानूनको यान्त्रिक व्याख्या गर्दा त्यसबाट अनपेक्षित परिणाम निस्कन गई न्यायबाट वञ्चित हुनुपर्ने अवस्थार्तर्फ पनि न्यायकर्ताले ध्यान पुर्‍याउनु जरूरी हुन्छ । कानून र न्यायको समायोजन हुन नसके प्रतिवादीले न्याय प्राप्त गर्ने अवस्था नै रहन्न । अतः न्यायकर्ताले यस विषयमा गम्भीर भई न्याय सम्पादन गर्न वाञ्छनीय हुन्छ । तथ्यगत रूपबाट लागू औषधको कुलतमा लागेकालाई लागू औषधको कारोबारीको रूपमा सजाय गर्दा न्यायको भावना नै मर्न जाने हुँदा विवेकशील भई न्याय गर्नु न्यायकर्ताको मुलभूत र अन्तरनिहित कर्तव्य भएकोमा द्विविधा हुन नसक्ने ।

२९. नेपाल सरकार वि. राजेशकुमार लामा (ने.का.प. २०७५, अंक ५, नि.नं. १०००३)

- प्रतिवादीसँग लागू औषध फेला परेको अवस्थामा प्रतिवादीले त्यसको वैधता प्रमाणित गर्ने पदैन भन्ने होइन । यसो भन्नुको मतलब लागू औषधको कसूरमध्ये प्रतिवादीले कुन कसूर गरेको हो, सेवनको कसूर हो वा कारोबारको कसूर हो भन्ने कुरालाई स्पष्ट गर्नुपर्ने, तत्सम्बन्धी आवश्यक कुरा खुलाउनु पर्ने र सोको प्रारम्भिक प्रमाण पुर्‍याउनु पर्ने वादीको दायित्वलाई लागू औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १२ ले समाप्त गरेको हो भन्न पनि नमिल्ने ।
- कसूरको दफा मात्र उल्लेख गरेर पुग्दैन सो दफाबमोजिमको काम प्रतिवादीबाट भएको भन्ने कुरा र तत्सम्बन्धी प्रमाण पनि दाबीमा खुल्नु आवश्यक हुने ।
- बरामदित लागू औषधको मात्रा थोरै छ, बरामद भएको मात्रालाई नै अदालतले आधारको रूपमा ग्रहण गर्नुपर्ने हुन्छ । बरामदित मात्रा थोरै छ, बरामद भएको मात्रालाई पन्छाएर हचुवाको भरमा बरामद थोरै भए पनि कारोबारी नै हुन् भनी भन्न पनि मिल्दैन । अर्कोतर्फ एकै व्यक्तिको साथबाट खैरो हेरोइन र चरेस दुई फरक लागू औषध फेला परेको कारणले मात्रै निजलाई लागू औषधको कारोबारी ठहर गर्नु न्यायोचित नहुने ।

३०. शोभित गौतम वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०७५, अंक ५, नि.नं. १००११)

- कुनै अपराधिक कार्य गर्ने व्यक्तिले त्यस्तो कार्य गरेको वा गरिरहेको अवस्थामा अन्य सो अपराधमा संलग्नता नै नभएका व्यक्ति विभिन्न कारण, प्रयोजन वा संयोगको कारणबाट त्यस्तो अपराधिक कार्य गर्ने व्यक्तिसमक्ष पुग्न सक्ने वा रहन सक्ने सम्भावना रहन्छ । यसबाट कुनै अपराधिक क्रिया भएको समयमा त्यस्तो कार्य गर्ने व्यक्तिसमक्ष पुगेकै वा रहेकै आधारमा निजको समेत त्यस्तो अपराधमा निरपेक्षरूपमा सो अपराधिक कार्य गर्ने व्यक्तिसरह अपराधिक दायित्व हुन्छ भन्नु फौजदारी अपराधमा व्यक्तिगत दायित्व हुन्छ भन्ने फौजदारी न्यायको मान्य सिद्धान्तसमेतको विपरीत हुन जान्छ । प्रस्तुत मुद्दामा यी प्रतिवादी अभियोग दाबीमा इन्कार रहेको, निजबाट लागू औषध बरामद नभएको अवस्था रहेको र वादी पक्षले यी प्रतिवादीको मौकाको साबित्तिलाई पुष्टि गर्ने अन्य प्रमाण गुजार्न सकेको अवस्था नहुँदा यी प्रतिवादीले आरोपित कसूर गरेको स्थापित हुन नआउने ।

३१. नेपाल सरकार वि.मनिष मानन्धर (ने.का.प. २०७५, अंक ६, नि.नं. १००३३)

- लागू औषध प्रतिवादीले सेवन र बिक्री वितरण दुवै प्रयोजनको लागि ओसार पसार गर्न सक्ने हुँदा त्यसमा निजको साथबाट बरामद भएको लागू औषधको मात्रा र अन्य प्रमाणहरूको आधारमा विचार गरिनुपर्ने । प्रतिवादीको साथबाट लागू औषध

बरामद हुनुलाई मात्र लागू औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा १४(१)(छ)(१) बमोजिमको सजाय गर्नको लागि पर्याप्त आधार मान्न मिल्दैन । सेवनबाहेक अन्य प्रयोजनको लागि प्रतिवादीहरूले साथमा लिई हिँडेका हुन् भन्ने तथ्य स्थापित हुनुपर्ने ।

- लागू औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा ४(च) ले लागू औषध खरिद गर्ने, सञ्चय गर्ने, राख्ने वा ओसार पसार गर्नेलाई अपराधको एउटा वर्गीकरण गरी १४(१)(छ) मा गाँजाबाहेक अन्य लागू औषध सेवन गर्नेलाई अर्को वर्गीकरणअन्तर्गत राखी १४(१)(ङ) मा सजायको व्यवस्था गरेको छ । ओसार पसारलगायतका अन्य कार्यलाई गम्भीर कसूरको रूपमा राखेको पाइन्छ भने सेवनलाई कम सजाय निर्धारण गरेको पाइन्छ । उक्त कानूनी व्यवस्थाले सेवनका लागि लिएर हिँड्ने क्रममा प्रयोग भएको सवारी साधन जफत गर्ने कानूनको उद्देश्य नरहेको प्रस्ट हुने ।

३२. सङ्गबहादुर तामाङ वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०७५, अंक ८, नि.नं. १००६७)

- कानूनले लागू औषधको कसूरलाई Possessory Crime को रूपमा परिभाषित गरी प्रमाणको भार प्रतिवादीमा निहित राखिएको र प्रतिवादीले लगाएको ट्रयाक्सुटको खल्लीबाट ५९ ग्राम लागू औषध खैरो हिरोइन बरामद भएको अवस्थामा निजको अदालतको इन्कारी बयानलाई मात्र आधार मानी अभियोग दावी कसूर निजले गरेको रहन्छ भनी मान्न नमिल्ने ।

३३. सागर कार्की वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०७६, अंक २, नि.नं. १०२०२)

- लागू औषधको सेवन तथा ओसारपसार एउटै अपराध नभई भिन्न प्रकृतिका अपराध हुन् । सेवन गर्ने गरेको तथ्य स्थापित भएको भन्ने आधारमा ओसारपसार, बिक्री वितरणको कसूर स्थापित हुने होइन । व्यापारिक कारोबार प्रकृतिको बिक्री वितरणको उद्देश्य प्रमाणित हुन आवश्यक हुने ।

३४. नेपाल सरकार वि. दिलबहादुर घर्ती (ने.का.प. २०७६, अंक ५, नि.नं. १०२६८)

- कसैको हकमा मुद्दा मुलतवी राख्नु पर्ने अवस्थामा निजको हकहितमा असर पर्ने गरी निर्णय गर्न नमिल्ने ।

३५. नेपाल सरकार वि. देवबहादुर घले (ने.का.प. २०७६, अंक ११, नि.नं. १०३८१)

- लागू औषध बरामद भएपछि त्यसको प्रकृति अर्थात् त्यसले मानव स्वास्थ्यमा पार्ने असर, लागू औषधको परिमाण, वारदात र वारदात हुँदाको अवस्था, प्रतिवादीले पहिले पनि कारोबार गरे नगरेको र सेवन गर्ने नगर्ने अवस्थासमेतलाई मध्यनजर गरी कसूरको मात्रा निर्धारण गर्नुपर्ने ।
- बिक्री वितरण गर्ने गरेको भन्ने दावी लिँदा त्यसको वस्तुनिष्ठ आधारसमेत खुलाएको हुनुपर्ने ।

३६. उसमान आलम वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०७६, अंक १२, नि.नं. १०४०५)

- न्यायिक स्वविवेकको प्रयोग गर्दा कसूरदारको दोषीपना, त्यस प्रकृतिको अपराधबाट समाजमा पर्ने प्रभाव, पीडित भए निजलाई परेको पीडा, मुद्दाको तथ्यसँग आबद्ध कतिपय विषयहरू विचार गरी कसूरको दायरा निर्धारण गर्नु उपयुक्त हुने ।
- निश्चित अवधिको सजायको कानूनी व्यवस्था रहेको अवस्थाबाहेक कुनै पनि आरोपित

व्यक्तिउपर पहिलोचोटिको अपराधमा सजाय गर्दा कसूरदारको दोषीपनाबारे स्पष्ट रूपले विचार नगरी एकैपटक उपल्लै हदको सजाय गर्ने हो भने उक्त व्यक्तिको अपराधप्रतिको धारणामा परिवर्तन आउन नसक्ने ।

३७. रमेश भन्ने बै लामा वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०७७, अंक १, नि.नं. १०४१७)

- सामान्यतः फौजदारी कसूरमा प्रति अभियुक्तउपरको कसूर छुट्टाछुट्टै प्रमाणित हुनुपर्ने तथा कसूरको मात्रासमेत प्रति अभियुक्त स्थापित हुनुपर्ने हुन्छ तथापि सामूहिक रूपमा एकआपसमा संगठित जालो भई गरेको कसूरमा कसूरको मात्रा पनि सामूहिक रूपमै समान हुने ।
- केवल फरक-फरक स्थानमा पक्राउ परेको तथा सबैको साथबाट लागू औषध बरामद नभएको कारणले मात्र प्रतिवादीहरूको कसूरको मात्रा पनि फरक रहेको अनुमान गर्न नमिल्ने ।

३८. नेपाल सरकार वि. मुकेश कुमार दास (ने.का.प. २०७७, अंक १०/११, नि.नं. १०५१५)

- समूहमा मिलि लागू औषधको कारोबार तथा ओसारपसारको कसूरमा संलग्न रहेको पुष्टि हुन्छ भने समूहका प्रत्येक व्यक्तिबाट लागू औषध बरामद हुन आवश्यक हुँदैन । त्यो अवस्थामा समूहका सबैले आपराधिक दायित्व वहन गर्नुपर्ने हुन्छ । तर समूहमा मिली कसूरमा संलग्न रहेको प्रमाणहरूबाट पुष्टि हुन नसकेको अवस्थामा लागू औषध बरामद नभएका प्रतिवादीहरूलाई समेत सँगै रहेको वा अन्य प्रतिवादीहरूसँग सम्पर्कमा रहेको भन्ने आधारमा मात्र कसूरदार ठहर गरी आपराधिक दायित्व वहन गराउनु न्यायसंगत नहुने ।
- सामूहिक रूपमा लागू औषधको कसूरमा संलग्न भएका व्यक्तिहरूले कुनै न कुनै रूपमा कसूर गर्नमा भूमिका निभाएको वा कुनै न कुनै रूपमा कसूरमा संलग्न रहेको तथा प्राप्त हुने लाभमा हिस्सेदार भएको अवस्था देखिनुपर्ने ।

३९. नेपाल सरकार वि. समिर राजभण्डारी (ने.का.प. २०७७, अंक १०/११, नि.नं. १०५१८)

- सेवनकर्ताले पनि कही न कहीबाट लागू औषध प्राप्त गर्ने हुन्छ । यसरी प्राप्त गर्ने र आफ्नो साथमा लिई हिड्ने कार्य व्यापारिक प्रकृतिको अर्थात् अरु मानिसलाई विक्रि गरी नाफा वा लाभ प्राप्त गर्ने गरेको भन्ने नदेखिएको अवस्थामा त्यसलाई खरिद विक्रि, सञ्चय वा ओसारपसारको कसूर ठहर गर्नु न्यायोचित नहुने ।
- अभियोजन पक्षले खरिद विक्रि तथा ओसारपसारतर्फको कसूर प्रमाणद्वारा पुष्टि गर्न नसकेको, केवल केही मात्राको प्रतिबन्धित लागू औषध बरामद भएको भन्ने आधारमा नै शंका गरी अभियोग मागदावी अनुसार खरिद विक्रि, सञ्चय तथा ओसारपसारको कसूर गरेको भनी ठहर गर्नु मनासिव नहुने ।

सवारी ज्यान

१. शेर बहादुरको चन्द वि. घनश्याम श्रेष्ठ (ने.का.प. २०५६, अंक ५, नि.नं. ६७२५) २४०
२. जोगेन्द्र राउत अमात वि. श्री ५ को सरकार (ने.का.प. २०५७, अंक ३, नि.नं. ६८८१) २४०
३. बट्टीबहादुर राउत वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०६३, अंक ७, नि.नं. ७७०४) २४०
४. लक्ष्मणबहादुर श्रेष्ठ वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०६३, अंक ९, नि.नं. ७७५८) २४१
५. नेपाल सरकार वि. गीता बहादुर थापा (ने.का.प. २०६४, अंक ८, नि.नं. ७८६८) २४१
६. नेपाल सरकार वि. खेमलाल पुन (ने.का.प. २०६६, अंक ३, नि.नं. ८१०४) २४२
७. नेपाल सरकार वि. दीपेन्द्र शाक्यसमेत (ने.का.प. २०६७, अंक ११, नि.नं. ८५१०) २४२
८. ईन्द्रप्रसाद खनाल वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०६८, अंक ७, नि.नं. ८६५९) २४३
९. नेपाल सरकार वि. राजकुमार तामाङसमेत (ने.का. प. २०७०, अंक ११, नि.नं. ९०७३) २४३
१०. नेपाल सरकार वि. गितबहादुर पुन (ने.का.प. २०७१, अंक ३, नि.नं. ९१३७) २४४
११. कृष्णबहादुर कँवरसमेत वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०७१, अंक ५, नि.नं. ९१६९) २४४
१२. नेपाल सरकार वि. ठगबहादुर कार्की (ने.का.प. २०७१, अंक ५, नि.नं. ९१७३) २४५
१३. नेपाल सरकार वि. कालु चौधरी (ने.का.प. २०७१, अंक ७, नि.नं. ९२०७) २४५
१४. नेपाल सरकार वि. विजेन्द्र पौडेल (ने.का.प. २०७१, अंक १२, नि.नं. ९३०४) २४६
१५. नेपाल सरकार वि. वीरबहादुर लोप्चन (ने.का.प. २०७२, अंक ८, नि.नं. ९४५७) २४६
१६. नेपाल सरकार वि. शेरपु लामा (ने.का.प. २०७४, अंक ४, नि.नं. ९७९४) २४७
१७. नेपाल सरकार वि. कलेश्वर राउत (ने.का.प. २०७५, अंक ३, नि.नं. ९९६५) २४८
१८. नेपाल सरकार वि. सन्ती महर्जन (ने.का.प. २०७५, अंक ७, नि.नं. १००४३) २४८
१९. नेपाल सरकार वि. प्रदिप खत्री (ने.का.प. २०७५, अंक ९, नि. नं. १०१०३) २४९
२०. नारायण प्रसाद घिमिरे वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०७५, अंक ११, नि.नं. १०१३३) २४९
२१. विजय बहादुर शाह वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०७७, अंक ५, नि.नं. १०४९७) २४९
२२. नेपाल सरकार वि. मनोज कुमार शाह (ने.का.प. २०७७, अंक ६, नि.नं. १०५२२) २५०

सवारी ज्यान

१. शेर बहादुरको चन्द वि.घनश्याम श्रेष्ठ (ने.का.प. २०५६, अंक ५, नि.नं. ६७२५)

- प्रतिवादी घनश्याम श्रेष्ठले आफुले हाँकी रहेको ट्रकको पछाडि पट्टीको दाहिने साइडको चक्काले च्यापिई केशव विक्रमको मृत्यु भएको हो भनी अधिकार प्राप्त अधिकारी र अदालतमासमेत सावित छन । निज प्रतिवादी घनश्याम श्रेष्ठ सिकारु चालक भएको कुरा निजको सवारी चालक प्रमाण पत्रबाट देखिएको र रड साइडमा मानिस मर्छ भन्ने जानीजानी लापरवाही गरी ट्रक चलाई आफ्नो साइडबाट आइरहेको वच्चालाई ठक्कर दिई वच्चाको मृत्यु भएको देखिन्छ भने जाहेरवाला शेरबहादुर चन्दले प्रतिवादीले जानी जानी वेसाइड तर्फ गाडी हाँकी छोरा केशव विक्रम चन्दलाई ठक्कर दिई मृत्यु भएको हो भनी जाहेरीलाई समर्थन हुने गरी बकपत्र गरेको समेतबाट प्रतिवादी घनश्याम श्रेष्ठले वेसाइडमा ट्रक चलाई मृतक वच्चालाई ठक्कर दिई किची मृत्यु भएको पुष्टि हुँदा निजलाई मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैद हुने र प्रतिवादी सिकारु लाइसेन्स प्राप्त चालकसमेत भएको परिप्रेक्ष्यमा कानून बमोजिमको सजाय गर्दा चर्को हुने भई निजलाई तजविजी कैद वर्ष ५ (पाँच) गर्ने पुनरावेदन अदालत महेन्द्रनगरको साधक रायसमेत मनासिव देखिने ।

२. जोगेन्द्र राउत अमात वि. श्री ५ को सरकार (ने.का.प. २०५७, अंक ३, नि.नं. ६८८१)

- सडकको छेउमा रहेको ट्याक्टरलाई प्रतिवादीले हाकेको बसले ठक्कार दिएको कार्यलाई लापरवाहीयुक्त कार्य भन्नु पर्ने हुन आउँछ । किनकी चालकले बसलाई आफ्नो नियन्त्रणमा राख्नु र आवश्यक परेको अवस्थामा रोक्नु निजको दायित्व हुन आउँछ । बस दुर्घटना हुनमा यान्त्रिक गडबडी थियो वा अन्य कुनै काबू बाहिरको परिस्थिति परेको थियो भनी जिकिर लिन एवं पुष्टि गर्नसमेत चालकले सकेको देखिदैन । यसरी लापरवाहीयुक्त कार्य गरी मानिस मारेको अवस्थामा प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको ६(२) नं. बमोजिम सजाय गर्ने गरेको शुरुको फैसला सो हदसम्म सदर गरी क्रिया खर्च सम्बन्धमा मृतकका हकवालाले रकम बुझी सकेको मिसिल संलग्न कागजातबाट देखिएकोले क्रिया खर्चसमेत भराउने गरेको हदसम्म केही उल्टी गरेको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको इन्साफ मनासिव देखिँदा सदर हुने ।

३. बट्टीबहादुर राउत वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०६३, अंक ७, नि.नं. ७७०४)

- सवारी दुर्घटनाबाट तेश्रो पक्षको कुनै नोक्सानी भएको अवस्थामा क्षतिपूर्ति वापतको रकम पिडीत वा निजको हकवालाले पाउने तथा सो रकम वीमा कम्पनीले व्यहोर्नु पर्ने हुँदा वीमा कम्पनीले व्यहोर्नु पर्ने रकम भराइदिनका लागि सम्बन्धित वीमा कम्पनीलाई विपक्षी बनाउन मिल्ने ।
- सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६३(१)(क) बमोजिम सवारी धनी वा व्यवस्थापकले तेश्रो पक्ष वीमा नगराएको अवस्थामा मात्र क्षतिपूर्ति वापतको

रकम दिने दायित्व निज सवारी धनी वा व्यवस्थापकको हुने हुँदा तेश्रो पक्ष बीमा गराएको अवस्थामा पनि सो क्षतिपूर्ति वापतको रकम सवारीधनीले व्यहोर्नु पर्ने भन्ने पुनरावेदकको जिकिर कानूनी व्यवस्था अनुकूल मान्न नसकिने ।

- प्रस्तुत मुद्दामा सवारीधनीले रु. ३,००,००० १- (तीनलाख) को तेश्रो पक्ष बीमा गराएको र दुर्घटना भई मानिस मरेमा सो वरावरको रकम बीमा कम्पनीले व्यहोर्न कबूल गरिएको भन्ने बीमा लेखवाट देखिएको र सोही रकम वापतको प्रिमियम पनि बीमा कम्पनीले सवारीधनीवाट लिएको अवस्थामा दुर्घटना भई मानिसको मृत्यु भएको देखिएको अवस्थामा त्यति रकम दिन नपर्ने भन्ने पुनरावेदक बीमा कम्पनीको जिकिर बीमाको सिद्धान्त, प्रचलीत कानून र बीमा लेखको शर्त समेतको प्रतिकूल हुँदा बीमालेखमा उल्लेखित रकम दिन नपर्ने भन्ने पुनरावेदकको जिकिर पनि मान्य हुन नसक्ने ।

४. लक्ष्मणबहादुर श्रेष्ठ वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०६३, अंक ९, नि.नं. ७७५८)

- सवारी दुर्घटनामा मृत्यु हुने व्यक्तिको हकवालाले पाउने क्षतिपूर्तिवापतको दायित्व पूरा गर्ने जिम्मेवारी आधारभूत रूपमा सवारी चालकको नभै सवारी धनी वा व्यवस्थापकको नै हुने ।
- सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६३(१)(क) ले क्रिया खर्च र क्षतिपूर्ति बिमा नगराएको भए तेश्रो पक्षले पाउने दुर्घटना बिमा वापतको रकम सवारी चालक, सवारीधनी वा व्यवस्थापकबाट भराई दिनुपर्ने व्यवस्था रहेकोवाट क्षतिपूर्तिको रकम तिर्नुपर्ने दायित्व केवल सवारी चालक मात्रको भन्न नमिल्ने ।
- मृतकका हकवालाले क्षतिपूर्ति पाउने रकम वापत सवारीधनीले बिमा गरेको अवस्थामा मृतकको हकवालाले क्षतिपूर्ति वापत पाउने रकम अन्ततः सो बिमावाट नै व्यहोरिने भएकोले सो दायित्व सवारी चालकको हो भनी अर्थ गर्नु कानूनसम्मत नहुने ।
- क्षतिपूर्ति वापतको रकम तिर्ने प्रयोजनका लागि तेश्रो पक्षको बीमा गरिसकेको अवस्थामा सो क्षतिपूर्ति वापत मृतकका हकवालाले पाउने रकम तिर्ने दायित्व सवारी चालकको नहुने हुँदा दफा १६६ मा उल्लेखित सवारी चालकले तिर्नुपर्ने भन्ने वाक्यांशले बिमावाट गरिपाउने त्यस्तो दायित्वलाई नजनाउने भएकाले रकम आफूले व्यहोर्नु नपर्ने भन्ने पुनरावेदन जिकिर मनासिव नदेखिने ।

५. नेपाल सरकार वि. गीता बहादुर थापा (ने.का.प. २०६४ अंक ८ नि.नं. ७८६८)

- कानूनका व्यवस्थाहरू स्पष्ट र पूर्ण रूपमा अर्थ दिने खालका छन भने त्यसलाई जस्ताको त्यस्तै व्याख्या र लागू गर्नुपर्ने ।
- सामान्यतः कानूनले कुनै पनि विषयसँग सम्बन्धी अधिकार क्षेत्र एकैपटक एक भन्दा बढी निकाय वा पदाधिकारीमा राख्ने गरी व्यवस्था गरेको हुँदैन । यदि व्यवस्था गर्नु छ भने त्यसको के कसरी प्रयोग गर्ने भन्ने समेतको कार्यविधिगत व्यवस्थासमेत गरी कानूनमा नै स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरेको हुन्छ । प्रस्तुत विवादका सम्बन्धमा कानूनमा जिल्ला अदालत र प्रमुख जिल्ला अधिकारी दुवैलाई क्षेत्राधिकार तोकेको पनि देखिन आएन । यसका अलावा उक्त सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐनको

दफा १६३ मा पहिलो संशोधन पूर्व “अधिकार प्राप्त अधिकारी” भन्ने शब्दावली उल्लेख भएकोमा सोबाट स्पष्टता नआएको मानी विधिकर्ताले उक्त शब्दावलीको सट्टा मिति २०५०।५।९ मा ऐनमा पहिलो संशोधन गरी सो को सट्टा “प्रमुख जिल्ला अधिकारी” भन्ने शब्दावली राखेबाट अब स्पष्ट हुन जान्छ ।

- विधायिकाले कुनै पनि कानून बनाउँदा वा त्यसमा संशोधन वा खारेज गर्दा सो कानूनको आवश्यकता, औचित्यतता, प्रभावकारीता समेतलाई विचार गर्ने ।
- सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन बमोजिम भराई पाउने क्षतिपूर्ति, घर खर्च र किरिया खर्च तत्काल भराइदिने प्रकृतिको कार्य मानी सो काम प्रमुख जिल्ला अधिकारीबाट गराउँदा प्रभावकारी हुने ठहर गरी विधायिकाले प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई तोकेको देखिन आउँदा प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई कानूनले स्पष्ट रूपमा तोकेको काम प्रमुख जिल्ला अधिकारीले नगरेको वा गर्न नसकेको जस्ता काल्पनिक र अनुमानित कुराहरू तेर्साएर सबै विवादित विषयको निर्णय अदालतले नै गर्नुपर्दछ भनी व्याख्या गर्न नमिल्ने ।
- जुन काम जुन निकाय वा पदाधिकारीले गर्नुपर्ने गरी कानूनले व्यवस्था गरेको छ त्यसबाट नै त्यो काम सम्पन्न गरिनुपर्छ भन्ने कानूनको सिद्धान्त समेतका आधारमा सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६३ बमोजिमको घर खर्च, किरिया खर्च र क्षतिपूर्ति भराइदिने निकाय जिल्ला अदालत नभै प्रमुख जिल्ला अधिकारी नै हुने ।
- सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनको अनुसूचीमा समावेश नभएका नितान्त व्यक्तिगत हक हितसँग सम्बन्धित विषयका मुद्दाहरूको दायरी र प्रतिरक्षासमेत सरकारी वकीलबाट हुन सक्छ भनी मान्ने हो भने सरकारी वकीलले दायर र प्रतिरक्षा गर्न नसक्ने कुनै पनि मुद्दा रहन सक्दैन । तसर्थ सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनको अनुसूचीमा समावेश नभएको सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६३ अन्तरगत घर-खर्च, किरिया खर्च र क्षतिपूर्ति भराइदिने सम्बन्धी मुद्दा स्पष्ट हकद्वयाको अभावमा सरकारी वकीलले सरकार वादी मुद्दाको रूपमा दायर गरेको अभियोग पत्रबाट हेर्न मिल्ने अवस्था रहे भएको नदेखिने ।

६. नेपाल सरकार वि. खेमलाल पुन (ने.का.प. २०६६, अंक ३, नि.नं. ८१०४)

- प्रतिवादीले खरिद गरी लिएको भनी बयान गरेको आधारबाट मात्र सवारी धनीको हैसियत कायम गर्न नमिल्ने ।
- प्रतिवादी चालक भएकोसम्म देखिँदा चालकबाट सवारी धनीको दायित्व व्यहोर्न लगाउन नमिल्ने ।

७. नेपाल सरकार वि. दीपेन्द्र शाक्यसमेत (ने.का.प. २०६७, अंक ११, नि.नं. ८५१०)

- सवारी दुर्घटनाबाट सवारी चल्ने सडक वा सवारी सञ्चालन वा नियमन गर्ने प्रयोजनका लागि निर्माण गरिएका वा जडान गरिएका संरचनाको क्षतिवापत सो निर्माण गर्ने सार्वजनिक वा सरकारी निकाय वा सरकारले क्षतिपूर्ति नपाउने ।
- प्रत्यक्ष र स्पष्ट रूपले सार्वजनिक निकाय वा सरकारको अधिकार वा ती निकायहरूप्रति व्यक्तिको कर्तव्य वा दायित्वको व्यवस्था कानूनले गरेको छैन भने

अप्रत्यक्ष रूपले वा कानूनको आसयबाट त्यस्तो हो भनी निष्कर्षमा पग्नु कानून व्याख्या सम्बन्धी सिद्धान्त समेतको विपरीत हुनजाने ।

- क्षतिपूर्ति सम्बन्धी सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ ले गरेको व्यवस्था स्पष्ट रूपले सडक वा सोसँग सम्बन्धित वा जडित सार्वजनिक निर्माणका अन्य संरचनाको क्षति वा सोको क्षतिपूर्तितर्फ इंगित नगरी तेस्रो पक्षको रूपमा रहेका व्यक्ति वा व्यक्तिगत सम्पत्तिको क्षतिको क्षतिपूर्तिसम्बन्धी व्यवस्था गरेको देखिने ।

८. ईन्द्रप्रसाद खनाल वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०६८, अंक ७, नि.नं. ८६५९)

- कुनै सवारी चालकले कसैलाई नियतपूर्वक ठक्कर दिई मानिसको ज्यान मर्न गएको अवस्थामा सो सवारी साधन ज्यान मार्न प्रयोग गरिएको साधनको रूपमा रहने र त्यस्तो कार्यलाई अचानक भएको दुर्घटना (Accident) मान्न नसकिने ।
- अपराधको लागि चाहिने मनसाय तत्वको रूपमा लापरवाही (Recklessness) स्थापित गर्न घटना घटाएको समयमा निषेध गरिएको परिणाम अर्थात् मानिस मर्न सक्छ भन्ने कुराको जानकारी भएको हुनुपर्ने हुन्छ । त्यस्तो परिणामको पूर्वज्ञान भएको तर त्यस्तो परिणामको अपेक्षा गरेको थिएन भन्ने तथ्य स्थापित हुनुपर्ने ।
- कतिपय अवस्थामा पूर्ण सचेत रही, होशियारीकासाथ कुनै काम गर्दा पनि निषेधित परिणाम आउन सक्दछ । यस्तो अवस्थालाई रोक्न नसकिने दुर्घटना (Unavoidable Accident) को रूपमा लिई त्यस्तो कार्य गर्ने व्यक्तिमा आपराधिक मनसाय तत्वको पूर्ण अभावको कारणले त्यस्तो व्यक्तिलाई दोषी (Blameworthy) को रूपमा लिन नसकिने ।
- सापेक्षित अपराध (Relative crime) मा आपराधिकताको (Blameworthiness) निर्धारण अपराधका सन्दर्भमा प्रतिवादीमा रहेको मनसाय तत्व (Mens rea) ले गर्ने गर्दछ । त्यस्तो अपराधका विभिन्न तहहरू हुने भएकोले कुनै खास वारदातका प्रतिवादीले कुनै आधारमा कुनै हदसम्म आपराधिक दायित्वबहन गर्नुपर्ने हो भन्ने निष्कर्ष गर्न वारदात घटाउन निजमा विद्यमान मनसाय तत्वलाई पहिचान र त्यसको स्तर (Degree) को निर्धारण गर्नु अनिवार्य हुने ।
- सवारी साधन चलाउने अनुमतिप्राप्त व्यक्ति र सवारी चलाउने अनुभवप्राप्त व्यक्तिले ट्राफिक नियम, संकेतहरू र तत्कालीन अवस्था र परिस्थितिको बारेमा स्वाभाविक रूपमा जानकारी राखी आफुले त्यस्तो बेलामा मादक पदार्थ सेवन गरी तेज गतिमा चलाएको सवारीबाट घटना हुन सक्ने जानकारी भएको व्यक्ति हुन भनी मान्नु पर्ने हुन्छ । यस्तो अवस्थामा पूर्ण होशियारीकासाथ नियन्त्रित गतिमा सावधानीपूर्वक सवारी चलाउने दायित्व पूरा नगरी आवश्यक सावधानी नअपनाई आवश्यकताभन्दा बढी गतिमा र मादक पदार्थ सेवन गरी सवारी चलाएबाट निजले लापरवाहीपूर्वक सवारी चलाएको देखिन आउने ।

९. नेपाल सरकार वि. राजकुमार तामाङसमेत (ने.का. प. २०७० अंक ११ नि.नं. ९०७३)

- कुनै खास किसिमको सवारी साधन चलाउन कानूनले अनुमतिपत्र लिनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ भने त्यसलाई जस्ताको तस्तै मान्नुपर्ने ।
- सवारी साधन चलाउने अनुमतिपत्र लिनुपर्ने व्यवस्था ऐच्छिक नभई ऐनले गरेको

अनिवार्य व्यवस्था भएकोले सम्बन्धित सवारी साधन चलाउने अनुमतिपत्र नलिएको व्यक्तिले त्यस्तो सवारी साधन चलाउन हुँदैन भन्ने कुरालाई अन्यथा मान्न नसकिने ।

- सवारी साधन चलाउने अनुमतिपत्र नलिएको वा एउटा वर्गको हलुका सवारी साधन चलाउने अनुमतिपत्र लिई अर्को वर्गको भारी सवारीसाधन चलाउने कार्यलाई लापरवाहीयुक्त मान्नुपर्ने ।
- व्यक्तिगत सवारी साधन चलाउने र सार्वजनिक भारी सवारी साधन चलाउनेको सतर्कता भिन्नभिन्न मापदण्डका हुनुपर्ने ।

१०. नेपाल सरकार वि. गितबहादुर पुन (ने.का.प. २०७१, अंक ३, नि.नं. ९१३७)

- यान्त्रिक रूपमा दुरुस्त रहेको सवारी साधन मादक पदार्थ सेवन नगरी ध्यान दिई तथा होशीयारीपूर्वक साइड बत्ती बाल्दै एवम् हर्नसमेत बजाउँदै र सुस्त गतिमा हाँक्दा ३९ फिट चौडा फराकिलो सडक भएको चोक बजारमा ट्याक्सीले एक्कासी बाटो काट्दा ट्रक चालकले आफ्नो सवारीको ब्रेक लगाएपछि पछाडि आउँदै गरेको मोटरसाइकल तत्काल उक्त ट्रकमा ठोक्किएर दुर्घटना भएको मिसिल संलग्न कागजबाट खुल्दछ । सवारी चलाएको बेलामा भएको चालकको अवस्था, उक्त ट्रकको यान्त्रिक अवस्था, घटनास्थल प्रकृति विवरण, सडक दुर्घटना प्रतिवेदन स्केच, प्रतिवादीको बयान, ट्रकका सहयोगीको कागज एवम् दुर्घटना भएको अवस्थामा तत्काल देख्ने मानिसहरूको अदालतमा भएको बकपत्रसमेतका मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागज प्रमाणहरूको रोहमा हेर्दा प्रस्तुत ऐनको दफा १६१(३) मा वर्णित अवस्थाको सवारी दुर्घटना भई मोटर साइकल चालकहरूको मृत्यु भएको मिसिल संलग्न कागजातबाट पुष्टि हुने ।

११. कृष्णबहादुर कँवुरसमेत वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०७१, अंक ५, नि.नं. ९१६९)

- व्यक्ति विशेषबाट मृतकको हत्या भएको भए वा मृतक बाटोमा दैवी परी लडी मरेको भए एउटै चोटबाट त्यसकिसिमले टाउको क्षतविक्षत हुने कुरा सामान्यतया सम्भव हुँदैन । मृतकउपर कसैबाट हतियार प्रहार भएको थियो भन्ने कुरा शव परीक्षण प्रतिवेदन लगायतका लिखतबाट खुल्न सकेको छैन । तमाम मिसिल र स्वयं प्रतिवादीहरूको बयानमा मृतकको मृत्यु अरू कसैबाट भएको वा मृतक आफैँ लडी मरेको कुरा उल्लेख हुन नसक्नु र उक्त दिनसमयमा वारदातस्थल हुँदै ना. ३ ख ६९० नं. को ट्रक चलाएको कुरालाई स्वीकार गर्नु जस्ता परिस्थितिहरू (circumstances) र स्वतन्त्र प्रमाणहरूको रोहमा र प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९(२)(क) को देहाय (१) अनुसार मौकामा बयान गर्दा प्रतिवादीहरू होशमा नरहेका वा देहाय (२) वा (३) अनुसारको प्रलोभन, यातना, आदि दिएको वा कुटपिट आदि भएको कुरा प्रमाणित हुन नसकेबाट प्रतिवादीहरूको प्रहरी साबितिलाई अमान्य गर्न मिल्ने नदेखिने ।
- प्रतिवादीले गरेको कुकृत्यबाट आक्रोशित भै तत्काल समाज वा प्रहरीले प्रतिवादीलाई कुटपिट आदि गरी वा अड्डीवाल प्रतिवादीलाई फर्काई फुल्याई साबित गराएको भए पनि प्रतिवादीले कसूर गरेको कुरा अन्य प्रमाणले पुष्टि गरेको अवस्थामा उक्त दफा ९(२)(क) को देहाय (२) वा (३) को अवस्था रहेको भनी प्रतिवादीलाई सफाई दिनु न्यायसम्मत नहुने ।

- अनुसन्धानको हरेक कमीकमजोरीको प्रतिवादीले फाइदा पाउन थालेमा समाजमा दण्डहीनताले प्रश्रय पाउने, पीडित र समाजले न्यायको अनुभूति गर्न नसक्ने र न्याय पराजित हुने अवस्था आउँछ। यस सन्दर्भमा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ ले कुनै प्रमाण बुझिएको वा नबुझिएको कारणबाट मात्र कुनै फैसला वा आदेश बदर हुने छैन। तर त्यसबाट निर्णयमा असर पर्न गएको रहेछ भने त्यस्तो फैसला वा आदेश बदर हुनेछ भनी गरेको व्यवस्थालाई न्यायमूर्तिले विचार गर्नेपर्ने।
- खतरनाक हँकाईबाट मानिस मरेमा चालकलाई अधिकतम १४ वर्षसम्म कैद र जरिवानासमेत हुन सक्छ भने मानिस नमरेमा अधिकतम २ वर्ष कैद वा जरिवाना वा दुबै तथा कम्तीमा १ वर्षका लागि सवारी चलाउन नपाउने सजाय हुने देखिन्छ। लापरवाहीपूर्ण हँकाईबाट मानिस मरेमा चालकलाई बढीमा ५ वर्षसम्म कैद वा जरिवाना वा दुबै र मानिस नमरेमा ५ स्तरसम्मको जरिवाना र सवारी अनुमतिपत्रमा पेनाल्टी प्वाइण्ट जनाउने वा निश्चात अवधिको लागि सवारी चलाउन नपाउने सजाय हुन सक्ने।
- त्यस अतिरिक्त कठोर दायित्वको कसूर भन्ने नमिले पनि प्रतिवादीउपरको प्रमाण आदिको भारले गर्दा कठोर दायित्वकै समकक्षी सरहको causing death by careless or inconsiderate driving when under the influence of drink or drugs कसूरमा अधिकतम १४ वर्षसम्म कैद हुने।

१२. नेपाल सरकार वि. ठगबहादुर कार्की (ने.का.प. २०७१, अंक ५, नि.नं. ९१७३)

- प्रतिवादीले मानिस मर्न सक्छ भन्ने जानी जानी लापरवाही साथ जीप चलाएको कारणले दुर्घटना भई मृतकको मृत्यु भएको पुष्टि हुन नसकेको अवस्थामा दुर्घटना भएपछि प्रतिवादीले मृतकलाई बचाउन आफ्नो कर्तव्य निर्वाह नगरी भागेको भन्ने आधारमा मात्र सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) को कसूर अपराध गरेको भनी मान्न नमिले।

१३. नेपाल सरकार वि. कालु चौधरी (ने.का.प. २०७१, अंक ७, नि.नं. ९२०७)

- लापरवाहीको मापदण्डले नै प्रतिवादीलाई समेटेको छ। सवारी कसूरका कसूरदारलाई कडा सजाय गरी कसूरदारबाट थप कसूर नहोस भन्ने परिणाम प्राप्त गर्नका लागि सजायको निरोधात्मक सिद्धान्तको प्रयोग गर्नु अनिवार्य हुने।
- सवारी दुर्घटनाको दुष्परिणाम जनधनको ठूलो क्षति भएको र जीवनको रक्षा राज्य तथा फौजदारी न्यायको मूल दायित्व भएकाले यसमा काबुभन्दा बाहिरको परिस्थिति नदेखिएसम्म दयामाया गर्नु भनेको जनसाधारणको जीवनरक्षाको दायित्वबाट पन्छिनु हो।
- जति ज्यान लिए पनि फरक पर्दैन, न सवारी अनुमतिपत्र रद्द हुन्छ न खासै आर्थिक भार पर्छ, सजाय पनि साङ्केतिक वा आलङ्कारिक मात्र हुन्छ भन्ने सन्देश प्रवाहित हुनु भनेको अराजकता र दण्डहीनताको सूत्रपात हुनु हो। नेपालमा हवाई दुर्घटना र सडक दुर्घटनाको कहाली लाग्दो अवस्थाले नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय छवि पूरै धमिलिएको छ। कानून र फौजदारी न्यायको सही प्रयोग गरेर यसलाई दुरुत्साहन गर्नु अदालतको दायित्व हो। प्रतिवादी चालकको यस्तो हँकाइलाई चरम अक्षमता

र गैरजिम्मेवारीपूर्ण हँकाइ भन्नुपर्छ । यसबाट निजको हँकाइको स्तर सक्षम र सतर्क चालकको हँकाइको स्तर भन्दा निक्कै तल्लो रहेको मान्नुपर्ने ।

- मृतकले चलाएको मोटरसाइकल प्रतिवादी चालकले देखेपछि पनि टूटलाई नियन्त्रण गर्न नसकी उल्लिखित टूट गलत साइडमा गई रूखमा गई ठोक्किएको र सो दौरान सडकमा २४ फिटसम्म ब्रेकको डाम लागेको देखिनुबाट निजको हँकाइको स्तर सक्षम र सतर्क चालकको हँकाइको स्तर भन्दा निक्कै तल्लो रहेको भन्ने निष्कर्षमा पुगिने ।
- प्रतिवादीले सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) बमोजिमको कसूर गरेको देखिँदा सोही दफा १६१(२) बमोजिम सजाय गर्नुपर्नेमा सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(३) अन्तर्गतको कसूर कायम गरी २९ दिन कैद र रु. २,००० । (जरिवाना गरी सुरू जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर गरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला सो हदसम्म नमिलेकाले केही उल्टी भै प्रतिवादीलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) बमोजिमको कसूरमा सोही दफा १६१(२) बमोजिम २ वर्ष कैद हुने ।

१४. नेपाल सरकार वि. विजेन्द्र पौडेल (ने.का.प. २०७१, अंक १२, नि.नं. ९३०४)

- सवारी चालक अनुमतिपत्र प्राप्त गर्नका लागि सम्बन्धित निकायबाट लिइने लिखित एवम् प्रयोगात्मक परीक्षाका विभिन्न प्रक्रियाहरू पूरा गरेपश्चात त्यस्ता परीक्षामा उत्तीर्ण भएका व्यक्तिहरूलाई मात्र सम्बन्धित आधिकारिक निकायबाट सवारी चालक अनुमतिपत्र प्रदान गरिने व्यवस्था पनि सवारी तथा यातायातसम्बन्धी कानूनमा उल्लेख भएको पाइन्छ । सवारी साधन चलाउने व्यक्तिमा अनिवार्यरूपमा हुनुपर्ने सोसम्बन्धी क्षमता र योग्यताको सुनिश्चितता गरी सवारी दुर्घटनाबाट हुन सक्ने जीउ धनमाथिको सम्भावित जोखिम हटाउनका लागि नै विधायिकाले उल्लिखित कानूनी व्यवस्था गरेको हो भन्ने कुरामा विवाद हुन नसक्ने ।
- सवारी चालक अनुमतिपत्र प्राप्त नगरेको व्यक्तिले सार्वजनिक सडकमा सवारी चलाउने कार्य गर्नु भनेको आफैँमा लापरवाहीपूर्ण कार्य हो । साथै, त्यसरी सवारी चालक अनुमतिपत्र प्राप्त नगरेको व्यक्तिले चलाएको सवारी साधनबाट ठक्कर लागी वा किची मानिसको ज्यान गएमा सो कार्य स्वतः लापरवाहीपूर्वक गरिएको कार्यको परिणामस्वरूप भएको भन्ने मान्नुपर्ने ।
- सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा ४५ मा कुनै पनि सवारी चलाउन सवारी चालक अनुमती पत्र प्राप्त गरेको हुनुपर्ने अनिवार्य र बाध्यात्मक व्यवस्था रहेको । सवारी चालक अनुमती प्राप्त नगरी कसैले सवारी चलाई मानिसको ज्यान मर्न गएमा उक्त कार्य लापरवाही पूर्वक मानिने र सो अवस्थामा सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) आकर्षित हुने ।

१५. नेपाल सरकार वि. वीरबहादुर लोप्चन (ने.का.प. २०७२, अंक ८, नि.नं. ९४५७)

- दुर्घटना भएको मोटर साइकलमा मृतक र आरोपित सबै सवार रहेकामा दुर्घटनाबाट उक्त मोटरसाइकल सवार व्यक्तिहरूको नै मृत्यु भएको देखिँदा दुर्घटनामा आरोपित प्रतिवादी वीरबहादुरको समेत मृत्यु हुन सक्ने सम्भावनालाई इन्कार गर्न सकिँदैन ।

दुर्घटना हुनुपूर्व अनुमान गर्न नसकिने र दुर्घटना भएको अवस्थामासमेत त्यसका चालक आरोपित व्यक्तिकोसमेत मृत्यु हुन सक्ने अवस्थामा ज्यान मर्न सक्ने ठूलो सम्भावना छ भन्ने कुराको पूर्वजानकारी प्रतिवादीलाई भएको भन्ने मानी लापरवाहीपूर्वक सवारी चलाएको भनी अनुमान गर्न मिल्ने नदेखिने ।

- मोटरसाइकल दुर्घटना हुनुमा प्रतिवादीले जानाजान लापरवाही गरी सवारी चलाएको भन्ने देखिँदैन । दुर्घटना भएको सवारी साधनको चालक भएको कारणलेमात्र निजको लापरवाही स्थापित हुन सक्दैन, स्वतन्त्र प्रमाणहरूबाट लापरवाही गरी सवारी चलाएको तथ्य पुष्टी हुनुपर्दछ । सवारी चलाउँदाका बखत पर्याप्त सावधानी अपनाए तापनि आकस्मिकरूपमा उत्पन्न भएको कुनै कारणबाट सवारी दुर्घटना हुन जान्छ भने त्यसलाई लापरवाही अथवा जानाजान गरिएको कार्य भनी नामकरण गर्नु उचित नदेखिने ।
- मोटरसाइकल दुर्घटना भई पैदलयात्रू तथा अन्य तेस्रो पक्षको मृत्यु हुन गएको नभई मोटरसाइकलमै सवार व्यक्तिको नै मृत्यु भएको प्रस्तुत दुर्घटनालाई पूर्वानुमानयोग्य लापरवाहीपूर्ण कार्य मान्न सकिँदैन । व्यक्तिगत प्रयोजनको लागि प्रयोग हुने सवारी साधन मोटरसाइकल चलाउँदा अन्य सवारी साधन चलाउँदा जस्तो तेस्रो पक्षको ज्यान जान सक्ने जोखिम कम हुने हुँदा मोटरसाइकल दुर्घटना भई कायम हुन आएको वारदातलाई अन्य सवारी दुर्घटना भै उत्पन्न हुने परिणामसँग तुलना गर्नु उपयुक्त नदेखिने ।
- नागरिकको सेवा सुविधाका लागि सञ्चालन हुने सार्वजनिक सवारी साधन र व्यक्तिले नितान्तरूपमा आफ्नो व्यक्तिगत प्रयोजनको लागि चलाउने मोटरसाइकलको दुर्घटनाबाट उत्पन्न हुने जोखिम एकै प्रकृतिको हुन सक्दैन । सार्वजनिक सवारी दुर्घटना हुँदा सवारी साधनभित्र रहेका तथा सडक छेउमा रहेका धेरै मानिसहरूको ज्यान जाने जोखिम हुन्छ भने मोटरसाइकल दुर्घटनाबाट सीमित सङ्ख्यामा मानिस हताहत हुने सम्भावना रहन्छ । यसरी फरक किसिमका सवारी साधनको दुर्घटना हुँदा त्यसबाट उत्पन्न हुने जोखिम पनि सोहीअनुसार नै घटी बढी हुने हुँदा लापरवाहीको मापन पनि सोही अनुसार गर्नुपर्ने हुन्छ । सबै किसिमको सवारी दुर्घटनामा एउटै मापदण्ड अवलम्बन गरिनु न्यायोचित नदेखिने ।

१६. नेपाल सरकार वि. शेरपु लामा (ने.का.प.२०७४, अंक ४, नि.नं. ९७९४)

- कुनै पनि सवारी चलाउने व्यक्तिले सवारी चालक अनुमतिपत्र लिनुपर्ने गरी ऐनमा भएको उक्त व्यवस्था ऐच्छिक नभई अनिवार्यरूपमा पालना गर्नुपर्ने व्यवस्था हो । सार्वजनिक सडकमा सवारी चलाउने ज्ञान र सीप नभई कुनै पनि सवारी चलाउनु हुँदैन । सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ ले लिखित र प्रयोगात्मक परीक्षणबाट सफल भएका उम्मेदवारलाई सवारी चालक अनुमतिपत्र प्रदान गर्ने कानूनी व्यवस्था गरेको देखिन्छ । तसर्थ लिखित र प्रयोगात्मक परीक्षणमा उत्तीर्ण भई सवारी चालक अनुमतिपत्रको प्रमाणपत्र प्राप्त गरेका व्यक्तिमा सवारी चलाउने ज्ञान र सीप भनी कानूनतः अनुमान गर्नु पर्ने ।
- सवारी चालक अनुमतिपत्र नै नभएका व्यक्तिले सार्वजनिक सडकमा सवारी

चलाउने कार्य गर्नु भनेको कानूनद्वारा निषेधित कार्य हो । कानूनद्वारा निषेधित कार्य गरी सवारी चलाउने अनुमति नै प्राप्त नगरेको व्यक्तिले सवारी चलाई सो सवारी साधनबाट ठक्कर लागी वा किची मानिसको ज्यान गएमा सोकार्य स्वतः लापरवाहीपूर्वक गरिएको कार्यको परिणामस्वरूप भएको मान्नुपर्ने ।

- कुनै पनि सवारी साधन चलाउन सवारी चालक अनुमतिपत्र प्राप्त गरेको हुनुपर्ने सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा ४५ को व्यवस्था र दफा १६१(२) को लापरवाहीपूर्वक सवारी चलाउँदा मानिस मर्न गएमा हुने सजायसम्बन्धी व्यवस्था एक अर्कामा अन्तरसम्बन्धित रहेको पाइन्छ । यस अवस्थामा दफा ४५ बमोजिम सवारी चालक अनुमतिपत्र प्राप्त नगरी कसैले सवारी चलाई मानिसको ज्यान मर्न गएमा उक्त कार्य लापरवाहीपूर्वक गरिएको मानिने हुँदा लापरवाहीपूर्वक सवारी चलाई मानिसको ज्यान मरेमा ऐनको दफा १६१(२) आकर्षित हुने ।

१७. नेपाल सरकार वि. कलेश्वर राउत (ने.का.प. २०७५, अंक ३, नि.नं. ९९६५)

- सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा ४५ को व्यवस्था र दफा १६१(२) को लापरवाहीपूर्वक सवारी चलाउँदा मानिस मर्न गएमा हुने सजायसम्बन्धी व्यवस्था एकअर्कामा अन्तरसम्बन्धित रहेको पाइन्छ । यस अवस्थामा दफा ४५ बमोजिम सवारी चालक अनुमतिपत्र प्राप्त नगरी कसैले सवारी चलाई मानिसको ज्यान मर्न गएमा उक्त कार्य लापरवाहीपूर्वक गरिएको मानिने हुँदा सवारी चालक अनुमतिपत्र नलिई सवारी चलाउनु चालकको कैफियतकै रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ जसमा उपदफा (२) आकर्षित नभई लापरवाहीपूर्वक सवारी चलाई मानिसको ज्यान मरेमा ऐनको दफा १६१(२) आकर्षित हुने भई उक्त कसूरका लागि दफा १६१(२) बमोजिमको सजाय हुने ।
- सवारी साधन चलाउने व्यक्तिमा अनिवार्य रूपमा हुनुपर्ने सोसम्बन्धी क्षमता र योग्यताको सुनिश्चितता गरी सवारी दुर्घटनाबाट हुनसक्ने जीउधनमाथिको सम्भावित जोखिम हटाउनका लागि नै विधायिकाले कानूनी व्यवस्था गरेको मान्नुपर्ने हुन्छ । सवारी चालक अनुमतिपत्र लिनु पर्ने गरी ऐनमा भएको उक्त व्यवस्था ऐच्छिक नभई बाध्यात्मक र अनिवार्य रूपमा पालना गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोले सवारी चालकले सवारी चलाउनु अघि अनुमतिपत्र प्राप्त गरेकै हुनुपर्ने ।

१८. नेपाल सरकार वि. सन्नी महर्जन (ने.का.प. २०७५, अंक ७, नि.नं. १००४३)

- सामान्य अर्थमा लापरवाहीपूर्ण कार्य (Reckless Conduct) त्यस्तो कार्य हो जसले परिणामलाई बेवास्ता गर्छ । अर्थात्, आफ्नो कार्यको परिणाम यस्तो हुनसक्छ भन्ने जान्दाजान्दै पनि त्यस्तो कार्य नगर्नुपर्ने सकारात्मक दायित्वको उल्लङ्घन गर्छ । सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१ को उपदफा (२) मा लापरवाहीको अतिरिक्त “जानीजानी” भन्ने शब्द प्रयोग भएको छ । यसको व्याख्या पनि लापरवाहीसँग जोडेर गर्नुपर्ने हुन्छ किनभने यहाँ “जानीजानी” को अर्थ सो कार्यले ल्याउन सक्ने परिणामको सम्भावनावारे ज्ञान भएको भन्नेसम्म हो । यस अर्थमा दफा १६१ को उपदफा (१) मा उल्लिखित मनसायपूर्ण कार्यमा सन्निहित ज्ञानबाट उक्त उपदफा (२) मा प्रयुक्त “जानीजानी” भन्ने शब्दलाई छुट्याउनुपर्ने हुन्छ । ऐ. दफाको उपदफा (१) मा “ज्यान मार्ने मनसाय लिई किची, ठक्कर दिई

वा दुर्घटना गराई” भन्ने शब्दावली प्रयोग भएको छ। यहाँ ज्यान मार्ने मनसाय लिई किच्दा, ठक्कर दिँदा वा दुर्घटना गराउँदा ज्यान मर्न सक्छ भन्ने कुराको ज्ञान त्यस्तो दुर्घटना गराउने व्यक्तिलाई हुन्छ। अर्थात् त्यस्तो हुन्छ भन्ने “जानीजानी” उसले ती कार्यहरू गरेको हुन्छ। त्यस अर्थमा ज्ञान (Knowledge) मनसायपूर्वक गरिने ज्यानसम्बन्धी कसूरको एक तत्व हुन सक्छ तर लापरवाहीमा भने त्यो ज्ञान अर्थात् “जानीजानी” गरिने कार्य लापरवाहीकै अङ्ग हुने।

१९. नेपाल सरकार वि. प्रदिप खत्री (ने.का.प. २०७५, अंक ९, नि. नं. १०१०३)

- कुनै पनि वारदातमा यदि परिणामको पूर्वज्ञान हुँदाहुँदै पनि जोखिम उठाउने तत्परता देखिएको छ भने लापरवाही भएको मान्न पनि सकिन्छ। तर परिणामको इच्छा नभएको, सावधानी अवलम्बन गर्न खोज्दाखोज्दै पनि अनिच्छित परिणाम आएको अवस्थामा लापरवाही गरेको भनी बढी सजाय गर्न मनासिब हुने नदेखिने।

२०. नारायणप्रसाद घिमिरे वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०७५, अंक ११, नि.नं. १०१३३)

- सवारी तथा यातायात व्यवस्था नियमावली, २०५४ को नियम ३५ र नियम १८ को उपनियम (१) को खण्ड (क) को (४) को व्यवस्था हेर्दा यी दुई व्यवस्थाहरू आफैँमा पृथक व्यवस्था रहेको देखिन्छ। पृथक व्यवस्था भएको कारण सो प्रवधानहरूको व्याख्यासमेत स्वतन्त्र रूपले मूल ऐनको समग्र उद्देश्य तथा विधायिकी मनसाय अनुरूप समन्वयात्मक व्याख्या (harmonious interpretation) गरिनु पर्ने देखिन्छ। कानूनको व्याख्या गर्दा कुनै एक प्रावधानलाई मात्र यान्त्रिक तरिकाले व्याख्या गर्नु व्यावहारिक हुँदैन। समग्रमा कानूनको प्रस्तावनामा उल्लेखित उद्देश्यलाईसमेत मध्यनजर गरी रचनात्मक तरिकाले ऐनकै उद्देश्य पूर्तिको लागि समन्वयात्मक व्याख्या गरिनु पर्ने।

२१. विजय बहादुर शाह वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०७७, अंक ५, नि.नं. १०४९७)

- सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १५२(१) ले सवारी साधनको तेस्रो पक्ष बिमा गर्नु पर्ने अनिवार्य व्यवस्था गरेको र उक्त व्यवस्था बिमित सवारी साधनबाट सवारी दुर्घटना भई तेस्रो पक्षलाई क्षति भएकोमा क्षतिपूर्ति दिलाउने प्रयोजनको लागि गरिएको कल्याणकारी व्यवस्था रहेको हुँदा ऐनको उक्त फराकिलो उद्देश्य र मर्मको प्रतिकुल विमालेखको सम्झौता वा सर्तमा उल्लेख गरेर वा त्यसको यान्त्रिक व्याख्या गरेर कानूनमा भएको व्यवस्थालाई संकुचन गर्न नमिल्ने।
- सवारी धनीको जानकारी र सहमति बिना सवारी चालक अनुमतिपत्र नलिएको अन्य व्यक्तिले सवारी साधन लगी चलाउने क्रममा सवारी दुर्घटना हुन गएको अवस्थामा उक्त विमालेखका सर्तहरूको यान्त्रिक व्याख्या गरी सो दुर्घटनाबाट सिर्जित तेस्रो पक्ष बिमा दायित्वबाट बिमक मुक्त हुन मिल्ने नदेखिने।
- तेस्रो पक्ष बिमा सवारी साधन चलाउँदा हुन सक्ने दुर्घटनालाई नै ध्यानमा राखी गरिने र तेस्रो पक्ष बिमा नगरिएको अवस्थामा मात्र सवारी धनीले दुर्घटनामा भएको क्षतिको दायित्व आफैँले बेहोर्नु पर्ने हुन्छ। चालकको हेलचेक्याइँ वा मृतकको गल्तीले दुर्घटना घटेको छ भने पनि त्यस्तो व्यक्तिलाई तेस्रो पक्षको बिमा दायित्वको दायराभित्रै रहेको मान्नु पर्ने।

- तेस्रो पक्षको हानि नोक्सानी भएमा क्षतिपूर्ति बेहोर्ने उद्देश्यले तेस्रो पक्ष सवारी बिमा गरिएकोमा एउटै घटनाबाट सिर्जित बिमाबापतको आंशिक क्षतिपूर्ति मात्र बेहोर्ने र अन्य दायित्व वहन नगर्ने भन्न मिल्ने अवस्था हुँदैन । तेस्रो पक्षमा पर्न जाने क्षति बेहोर्ने प्रयोजनार्थ बिमा गरिएकोमा सो बिमाबमोजिमको समग्र दायित्व बिमकले बेहोर्नु पर्ने ।

२२. नेपाल सरकार वि. मनोज कुमार शाह (ने.का.प. २०७७, अंक ६, नि.नं. १०५२२)

- मृतकसँग प्रतिवादीको पूर्वचिनजान रिसइवी नहुनु नै लापरवाही नहुने भन्ने होइन, सवारी चलाउँदा चालकले गाडी कत्तिको होसियारीपूर्वक चलाएको थियो र निजले चलाएको सवारी साधन निजको नियन्त्रणमा थियो थिएन भन्ने कुरा लापरवाहीको लागि महत्वपूर्ण विषय हुने ।

राष्ट्रिय निकुञ्ज

१.	श्री ५ को सरकार वि. पन्द घले (ने.का.प. २०५८, अंक ३, नि.नं. ६९९९)	२५२
२.	बमबहादुर प्रजा वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०६७, अंक ११, नि.नं. ८५०३)	२५२
६.	राजुप्रसाद चापागाईंसमेत वि. नेपाल सरकार, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयसमेत (ने.का.प. २०६८, अंक २, नि.नं. ८५५६)	२५३
४.	सुर्यबहादुर पुन वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०६९, अंक ३, नि.नं. ८७८४)	२५३
५.	नेपाल सरकार वि. ओमबहादुर रानासमेत (ने.का.प. २०६९, अंक ११, नि.नं. ८९११)	२५४
६.	प्रकाश बुढासमेत वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०७१, अंक ७, नि.नं. ९२११)	२५४
७.	नेपाल सरकार वि. रामबहादुर बलसमेत (ने. का. प. २०७२, अंक ३, नि.नं. ९३६१)	२५५
८.	नेपाल सरकार वि. कुलमान घले गुरुङ (ने.का.प. २०७३, अंक ५, नि.नं. ९६०२)	२५५
९.	मुन्ना प्रजा वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०७३, अंक ११, नि.नं. ९७१४)	२५५
१०.	रणबहादुर कुमाल वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०७४, अंक ८, नि.नं. ९८६२)	२५७
११.	नेपाल सरकार वि. दलबहादुर प्रजासमेत (ने.का.प. २०७५, अंक २, नि.नं. ९९४९)	२५७

राष्ट्रिय निकुञ्ज

१. श्री ५ को सरकार वि. पन्द घले (ने.का.प. २०५८, अंक ३, नि.नं. ६९९९)

- ७० दिन भित्र पुनरावेदन गर्न नसकेको कारण देखाई अ.वं. ५९ नं. अन्तर्गत उक्त ७० दिन गुज्रेको मितिले ३० दिन भित्र थमाइ पाउन निवेदन दिई म्याद थमाइ २०५१।५।९ मा मात्र प्रतिवादीहरूले पुनरावेदन दर्ता गराएको देखिन्छ। राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ दफा ३१(३) मा त्यस्तो फैसला उपर ३५ दिन भित्र पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन लाग्ने व्यवस्था भइरहेको पाइन्छ। तर ७० दिनको पुनरावेदन म्याद दिएकोले ७० दिन भित्र पुनरावेदन लाग्ने हो कि भन्नेतर्फ विचार गर्दा कानूनद्वारा तोकिएको म्याद भन्दा घटि बढी हुने गरि पुनरावेदन गर्ने म्याद दिँदा त्यसरी दिएको म्याद भित्र पुनरावेदन लाग्ने नभई कानूनद्वारा निर्दिष्ट गरिएको म्याद भित्रै पुनरावेदन गर्नु पर्ने हुन्छ। विधायिकाबाट ऐनमा नै प्रष्टरूपले तोकि दिएको पुनरावेदन गर्ने म्याद अन्यथा हुने गरी घटी बढी उल्लेख गर्दा त्यस्तो घटी बढी कायम रहन सक्ने नभई कानूनद्वारा निर्दिष्ट म्याद नै कायम हुने हुँदा सम्बन्धित मुद्दाका पक्ष विपक्षले पनि कानूनद्वारा निर्दिष्ट म्यादलाई नै अनुशरण गरी सोही म्याद भित्रै पुनरावेदन गर्नुपर्ने हुन्छ।
- प्रस्तुत मुद्दामा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ दफा ३१(३) द्वारा निर्दिष्ट ३५ दिन म्याद भित्र प्रतिवादीहरूले पुनरावेदन नगरी २०५१।१२।१२ मा तामेल भएको पुनरावेदन गर्ने म्यादबाट ३५ दिन र अ.वं. ५९ नं. ले थमाउन पाउने म्याद ३० दिन नघाई २०५१।५।९ मा आयर मात्र दायर भएको देखिँदा त्यस्तो पुनरावेदन ग्रहण गरी इन्साफ गर्न नमिल्ने भई पुनरावेदनै खारेज गर्नुपर्नेमा सो नगरी इन्साफ गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत राजविराजको फैसला मिलेको नदेखिएकोले उल्टी हुने।

२. बमबहादुर प्रजा वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०६७, अंक ११, नि.नं. ८५०३)

- अदालतले बयान बकपत्र गराउँदा शक्तिको प्रयोग गर्दै न त्यहाको काम स्वतन्त्रपूर्वक हुन्छ भन्ने ठानिन्छ। यो सर्वमान्य मान्यता र बास्तविकता पनि हो। प्रमाण ऐन २०३१ को दफा २(क) ले मुद्दा हेर्ने अधिकारीलाईसमेत अदालतको परिभाषाभित्र समेटेको छ। प्रतिवादीले मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष बयान गरेका छैन। प्रमाण ऐन २०३१ को दफा ९ मा अदालत बाहेक अन्यत्र गरेको कागज स्वतन्त्रपूर्वक भएको छैन भनी प्रमाणित भएको स्थितिमा मात्र त्यस्तो बयान वा कागजलाई मान्यता दिन नमिल्ने हो। मौकाको बयान नै स्वेच्छाले भएको होइन भनी प्रतिवादीले पुष्टि गर्न नसकेको स्थितिमा मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष गरेको बयानलाई स्वेच्छापूर्वक भएको होइन भनेकै आधारमा प्रतिवादीको बयान स्वेच्छापूर्वक भएको छैन र सो बयान निजको विरुद्ध प्रमाणमा लिन मिल्दैन भन्न नमिल्ने।
- अदालत वा मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष गरेको बयान नै स्वतन्त्र छैन भन्ने कुरा मान्ने हो भने समग्र न्याय प्रणाली र कानूनी पद्धति नै परिवर्तन गर्नुपर्ने स्थिति आउँछ।

त्यसैले अदालत र मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष गरेको बयान स्वतन्त्रपूर्वक भएको छैन भन्ने जिकिरलाई कानूनी मान्यता र सिद्धान्तको आधारमा नै स्वीकार गर्न नसकिने ।

३. राजुप्रसाद चापागाईसमेत वि. नेपाल सरकार, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयसमेत (ने.का.प. २०६८, अंक २, नि.नं. ८५५६)

- वन्यजन्तुको छात्रा, हाड, सिङ आदिमा अबैध अन्तर्राष्ट्रिय बजारको कारण गैँडा मारिन लागेको हो । यसको नियन्त्रणको लागि कानूनमा कडा सजाय र कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुनुपर्छ । तर निरोधात्मक उपाय (Preventive Measure) नै बढी महत्वपूर्ण हुन्छ ।
- यसको लागि वन्यजन्तु आरक्ष क्षेत्रमा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को दफा ४, ५ र ११ को कडा र प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नुपर्छ । ती दफाहरूको कार्यान्वयन त्यसवेला सम्भव हुन्छ, जब ती क्षेत्रमा प्रवेश निषेध गरिन्छ, कामकाजसँग सम्बन्ध नभएको व्यक्तिलाई प्रवेशमा रोक लगाइन्छ, शिकार खेलन पूर्ण रोक तथा निषेध गरिन्छ र असम्बन्धित व्यक्तिको आरक्षणभित्र प्रवेश निषेध तथा शिकार प्रतिबन्धको लागि आरक्षणक्षेत्रको वरपर नियमित गस्ती गर्ने र कहिले कतै आरक्षणभित्र अनधिकृत प्रवेश गरेमा वा शिकार खेलेमा त्यसमा तुरुन्त प्रभावकारी कारवाही गर्नुपर्ने ।

४. सुर्य बहादुर पुन वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०६९, अंक ३, नि.नं. ८७८४)

- कुनै परीक्षण नगराएको अवस्थामा मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्षको साविती बयान समेतका सबूद प्रमाणका आधारमा कसूर कायम भई दोषी करार भइसकेपछि पुनरावेदन तहमा शुरु मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्षको साविती बयानको सत्यतामा प्रश्न उठाई सो साविती आफूले दिएको होइन भन्ने जिकीर लिएकै आधारमा मात्र अदालतले साविती बयानको सत्यताउपर अनावश्यक शंका गरी अन्यथा निष्कर्ष निकालेतरफ विचार गरिरहनु नपर्ने ।
- अनुसन्धान अधिकृत र मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष गरेको आफ्नो साविती बयानको तथ्यलाई स्वीकारै गरेको र सो साविती बयान लिँदाको अवस्थामा यातना दिएको भन्ने कुरालाई मात्र विशेष रूपमा उठाई सो साविती प्रमाण ग्राह्य छैन भनी जिकीर लिए तापनि त्यस्तो यातना वा कुटपिट प्रमाणबाट पुष्टि नभएसम्म मुद्दा हेर्ने स्वतन्त्र निकायसमक्ष भएको साविती बयान निज विरुद्धको बलियो प्रमाणको रूपमा रहिरहने ।
- संगठित अपराधमा संलग्न प्रतिवादीहरूको कसूरलाई कुनै एउटा एक्लो वारदात वा घटनासँग मात्र जोडी निरपेक्ष ढंगबाट हेर्नु भन्दा सो वारदातबाट प्रतिवादीहरूले हासिल गर्न चाहेको निहीत उद्देश्य वा सो वारदातको दैर्गामी असरलाई हेर्नु न्यायिक दृष्टिकोणबाट उपयुक्त वा वाञ्छनीय हुने ।
- वारदात घटाई खाग काटी त्यसलाई बिक्री गरी प्राप्त गरेको रकम बराबरी रूपमा बाँडी खाएको स्थितिमा प्रतिवादीहरूको समान प्रकृतिको संलग्नता रहेको मान्नुपर्ने ।
- राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को दफा २७ को प्रतिबन्धात्मक

वाक्यांशले गैंडा, बाघ, कस्तुरी मृग र हात्तीसित सम्बन्धित कसूर गर्ने व्यक्ति र सोको मतिथारलाई समान सजाय हुने व्यवस्था गरेको अवस्थामा मुख्य अभियुक्त र अन्य अभियुक्तको हकमा बेग्लाबेग्लै सजाय हुने अवस्था नदेखिने ।

५. नेपाल सरकार वि. ओमबहादुर रानासमेत (ने.का.प. २०६९, अंक ११ नि.नं.८९११)

- आरोपित कसूर गरेको तथ्यमा साबित भई एकअर्कालाई पोलसमेत गरी अनुसन्धान अधिकारी र मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष बयान गरेको र उक्त बयान व्यहोरा सर्जमीनका मानिस तथा बरामदी मुचुल्काका मानिसहरूको बकपत्र समेतबाट समर्थित भएको अवस्थामा साबिती बयानलाई प्रमाणमा लिन मिल्ने ।
- पटक पटक गैंडाको खाग बिक्री गरेको र गैंडाको खाग आफ्नो घरमा नै राखेको देखिएको अवस्थामा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को दफा १९(१) को कसूरमा ऐ. को दफा २६(१) बमोजिम पाँच वर्ष कैद र पचास हजार रूपैयाँ जरिवाना हुने ।

६. प्रकाश बुढासमेत वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०७१, अंक ७, नि.नं. ९२११)

- प्रतिवादीहरू हालसम्म पनि पक्राउ परेका अवस्था नहुँदा निज प्रतिवादीहरू कहाँ छन भन्ने सम्म पनि सुरु अनुसन्धान अधिकारी र मुद्दा हेर्ने निकायले यकिन गर्न नसकी बिना आधार र कारण मुद्दा दायरसम्म गरेको देखिएकाले निजहरूको हकमा कसूर स्थापित हुन सक्ने अवस्था नहुँदा निज प्रतिवादीहरू भूपेन्द्र शाही र पेमा लामाले आरोपित कसूरको दायित्वबाट उन्मुक्ति पाउने नै देखिने ।
- दशीको रूपमा बरामदी गैंडाको खाग गैंडाको सक्कली खाग होइन भनी विशेषज्ञले दिएको राय सम्बन्धमा विचार गर्दा, प्रस्तुत मुद्दामा संलग्न प्रतिवादीहरूमध्ये निजहरूको परस्पर बयान र संलग्नताको आधारमा हेर्दा मुख्य आरोपी देखिएका प्रकाश बुढा र दानसिंह चौसिरले बरामदी खागलाई मौकामा सक्कली होइन भनी जिकिर लिन सकेको नपाइने ।
- आफूले प्राप्त गरेको सो सामानलाई अनुपम वस्तुको रूपमा स्वीकार गरी अन्तिम अवस्थासम्म ओसार पसार र कारोबारको प्रयास गरेको देखिने ।
- बरामदी खागलाई नक्कली हो भनी सजायबाट उन्मुक्ति पाउँन मौकामा जिकिर लिन सकेको पाइँदैन । पछि खागको परीक्षण हुँदा खाग नक्कली हो भनिए तापनि विशेषज्ञको बन्द सवालबाट भएको बकपत्र हेर्दा निजलाई जिरह हुन सकेको अवस्था नदेखिएको र गैंडाको खाग नक्कली हो कि ? भन्ने बयानको क्रममा प्रश्न उठेपछि मुद्दा हेर्ने अधिकारी वन अधिकृतको इजलासबाट जाँच गर्न पठाउने विधिवत् कुनै आदेश नभई प्रतिवादीहरू स्वयम्ले जाँच गराई पाउँ भन्ने निवेदनको आधारमा बीचैबाट जाँच गर्न पठाएको देखिने ।
- प्रतिवादीहरूले गैंडाको खाग सक्कली खागको रूपमा अवैध कारोबारको कार्य गरेको परिप्रेक्ष्यमा पछि आएर एउटा निवेदनको भरमा जाँच गराउने माग गरेको देखिँदा त्यसमा विवन्धनको सिद्धान्तसमेत आकर्षित हुन सक्ने अवस्था हुँदा, सो जाँच परीक्षणलाई विवादरहित रूपमा स्वीकार गर्न सकिने अवस्था नदेखिने ।

७. नेपाल सरकार वि. रामबहादुर बलसमेत (ने. का. प. २०७२, अंक ३, नि.नं. ९३६९)

- अपराधको प्रकृति, कसूरदारको संलग्नता, कसूरको गाम्भीर्यता लगायतका कसूरसँग सम्बन्धित विभिन्न सन्दर्भहरूलाई विचारै नगरी कसूरमा संलग्न कुनै पनि अभियुक्तलाई यान्त्रिक रूपमा न्यूनतम् वा अधिकतम् सजाय गर्ने भन्ने विधायिकाको मनसाय होइन । विधायिकाले निश्चित सजायको मात्रा उल्लेख नगरी धेरै प्रकारका कसूरमा न्यूनतम् र अधिकतम् सजायको मात्रा तोकिदिएको अवस्थामा तोकिएको सीमाभित्र रही सजाय निर्धारण गर्ने स्वविवेकीय अधिकार मुद्दा हेर्ने अधिकारी वा अदालतलाई प्रदान गरेकाले अभियुक्तको कसूरको मात्रासँग मिल्ने गरी निर्णयकर्ताले ववेकसम्मत सजायको मात्रा निर्धारण गर्नुपर्ने ।

८. नेपाल सरकार वि. कुलमान घले गुरुङ (ने.का.प. २०७३, अंक ५, नि.नं. ९६०२)

- राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को दफा २६(१) मा वन्यजन्तु मार्ने कार्य र वन्यजन्तुको आखेटोपहार राख्नेसम्मको निषिद्ध कार्यलाई पनि एकै दफामा राखे पनि सो कार्यलाई कसूरको मात्रानुसार विचार गरी सजाय गर्न अधिकतम र न्यूनतम सजायको व्यवस्था गरी न्यायकर्तालाई स्वविवेकीय सजाय निर्धारण गर्न सक्ने गरी कानूनी प्रावधान विधायिकाले निश्चित गरेको देखिन्छ । यसरी विधायिकाले दण्ड निर्धारण गर्न विस्तारित प्रावधान राखे पनि तजबिजी अधिकारको प्रयोग आत्मगत वा स्वेच्छाचारीरूपमा गर्न मिल्दैन । त्यस्तो दण्डको निर्धारण न्यायकर्ताले समन्याय (equity), शुद्ध अन्तःस्करण (good conscience), प्राकृतिक न्याय (natural justice) का आधारमा कसूरको मात्रा वा गाम्भीर्यता, घटनाक्रम र कानूनले तोकेको परिधिसमेतलाई तुलनात्मकरूपमा अनुपातिक र उचित सन्तुलन (proportional & proper balance) भएको छ, छैन ख्याल गरी न्यायिकरूपमा सम्पादन हुनुपर्ने ।

९. मुन्ना प्रजा वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०७३, अंक ११, नि.नं. ९७१४)

- कुनै कसूरमा एकभन्दा बढी प्रतिवादीहरूलाई तत्सम्बन्धी ऐनको एउटै दफाको सजायको माग गरिएको भएपनि कानूनले निर्णयकर्तालाई विवेक प्रयोग गर्ने अधिकार प्रदान गरेको अवस्थामा मिसिल संलग्न कागज प्रमाणहरूको विप्लेषण गरी वारदातमा व्यक्तिपिच्छे, प्रतिवादीको संलग्नता, भूमिका जस्ता विषयहरू पहिचान गरी वारदात घटाउन नेतृत्व लिएको, सहायकको भूमिकामा रहेको, आफैं प्रहार गरेको, गौँडा कुरेको, सुराकीको भूमिका निर्वाह गरेको, लाभ लिने कार्यमा सहभागी भए नभएको, हातहतियारको बन्दोबस्त आदि गरे नगरेको लगायतका थुप्रै विषयहरूका आधारमा अमुक कसूर घटाउनमा कुनै प्रतिवादीको के कति भूमिका र हिस्सा छ त्यही आधारमा कसूरको मात्राअनुसार सजाय निर्धारण हुने हुँदा एउटै किसिमको अभियोगदावी भएका सबै प्रतिवादीहरूलाई समान सजाय हुनुपर्छ भनी मान्न नमिल्ने ।
- फौजदारी कानूनको उल्लङ्घनका लागि सजाय निर्धारण गर्दा विभिन्न सिद्धान्त र अवधारणाहरूको प्रयोग हुँदै आएको पाइन्छ । Mitigating factors भन्नाले कुनै व्यक्तिलाई अदालतले कसूरदार ठहर्‍याएपछि निजलाई कम सजाय गर्न लिने आधारहरूलाई बुझिन्छ भने ब्रनचबखतप्लन अवतयचक भन्नाले कसूरको

गम्भीरता बढाउने र अधिकतम सजाय गर्ने आधारहरूलाई बुझिन्छ। Mitigating factors का लागि जो विरुद्ध अपराध भएको छ। उसैको उक्साहटको कारण अपराध घटाउन कसूरदार प्रेरित भएको अवस्था, कसूरदारको मानसिक अवस्था, उमेर, उक्त अपराध घटाउन कसूरदारको अत्यन्त कम भूमिका, कसूरदारको पूर्व आपराधिक रेकर्डको अभाव, अपराध घटाउन पीडितको संलग्नतासमेत रहेको अवस्था, अपराध गर्दाको अवस्था र परिस्थिति आदिको आधारमा विधायिकाले न्यूनतम सजाय गर्ने गरी कानूनमा नै व्यवस्था गरिदिएको वा निर्णयकर्ता (Judge) लाई तत्सम्बन्धी विवेक प्रयोग गर्ने अधिकार प्रदान गरेको अवस्थाहरू पर्दछन्। जबकी Aggravating factors पटके अपराधी, पीडितलाई पुगेको क्षतिको गम्भीरता, कसूर घटाउन कसूरदारको नेतृत्वपूर्ण भूमिका, सामाजिक रूपमा अत्यन्त निकृष्ट र अनैतिक मानिने कसूर, पदको आडमा गरिने कसूर र क्रूर तथा यातनापूर्ण तवरले गरिएको अपराध, अपराधमा घातक हतियारको प्रयोग आदि जस्ता आधारमा विधायिकाले अधिकतम सजाय गर्ने भनी कानूनमा नै व्यवस्था गरिदिएको वा निर्णयकर्तालाई तत्सम्बन्धमा विवेक प्रयोग गर्ने अधिकार प्रदान गरेको अवस्थाहरू पर्दछन्, हाम्रो प्रचलित नेपाली फौजदारी कानूनमा पनि कसूरदारलाई कुनै कसूरका लागि दायित्व वहन गराउने सम्बन्धी विभिन्न सिद्धान्तहरूको व्यवस्था भएको पाइने।

- कतिपय कसूरका लागि सजाय निर्धारणमा न्यायाधीशलाई विवेक प्रयोग गर्न कुनै स्थान नै दिइएको पाइँदैन भने कतिपय कसूरका लागि कसूरको मात्राअनुसार सजाय निर्धारण गर्ने गरी विवेक प्रयोग गर्ने अधिकार न्यायाधीशलाई प्रदान गरिएको पनि पाइन्छ। के कस्तो अवस्थामा Aggravating factors अपनाउने र के कस्तो अवस्थामा Mitigating factors अनुशरण गर्ने भनी हामी कहाँ छुट्टै कानून नभएपनि विभिन्न कानूनमा एउटै कसूरका लागि सजायको न्यूनतम र अधिकतम हदको सजायसम्बन्धी व्यवस्थालाई सोहीरूपमा बुझ्न सकिने।
- मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको १८८ नं. को व्यवस्थालाई Mitigating factors को अनुसरणका लागि विधायिकाले न्यायाधीशलाई विवेक प्रयोग गर्ने अधिकार प्रदान गरेको रूपमा बुझ्न सकिन्छ। Mitigating factors को अनुशरण गर्दा कुनै कसूरमा संलग्न व्यक्तिलाई माथि उल्लिखित विभिन्न आधारमा कम सजाय निर्धारण गर्ने हो भने त्यही कसूरका लागि Aggravating factors अनुशरण गर्ने माथि उल्लिखित आधारहरू देखिन आएमा सजायको मात्रा बढाउने हो। यसबाट Mitigating वा Aggravating factors सजाय निर्धारणमा न्यायाधीशलाई प्राप्त विवेकाधिकारसित सम्बन्धित छ भन्ने बुझिन आउने।
- कसूरको मात्राअनुसार सजाय हुने भन्ने कुरा कुनै न कुनैरूपमा Mitigating वा Aggravating factors सित सम्बन्धित विषय हो। कसूरको मात्रा भनेको तथ्य र प्रमाणबाट कुनै कसूर घटाउन कुनै व्यक्तिको के कस्तो संलग्नता र भूमिका छ भन्ने कुरा निर्धारण गर्ने हो। कुनै वारदातमा मुख्य भई भूमिका निर्वाह गर्ने, सहयोगसम्म गर्ने, लाभ लिने, योजना बनाउने, वातावरण तयार गरिदिने आदि विभिन्न भूमिकाहरूका लागि कानूनले छुट्टाछुट्टै भार तय गरेको अवस्थामा एउटै कसूरमा एकभन्दा धेरै कसूरदारहरूको संलग्नता रहेको परिप्रेक्ष्यमा तीमध्ये प्रत्येक

कसूरदारको उक्त वारदात घटाउन के कस्तो र के कति भार पर्छ त्यही कसूरको मात्रा हुन आउने ।

१०. रणबहादुर कुमाल वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०७४, अंक ८, नि.नं. ९८६२)

- लोपोन्मुख प्रजातिलाई संरक्षण गर्न गैंडा मार्ने घाइते पार्ने जस्ता कसूरलाई गम्भीर कसूर मानी सजायको व्यवस्था हाम्रो विद्यमान कानूनमा समेत कठोररूपमा रहेको छ । गैंडा मार्ने योजनामा संलग्नता भए तापनि हरेक व्यक्तिको आफ्नो कसूरको भूमिका रहेको हुन्छ । ऐनले नै तजबिजी सजायको व्यवस्था गरेको छ । तजबिजी सजायको प्रयोग पनि कसूरको मात्राअनुसार वाञ्छनीय हुने ।
- कैद र जरिवानाको तजबिजी सजाय गर्दा न्यायकर्ताले सदैव कसूरदारको कसूरको मात्रालाई ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । तजबिजी सजाय गर्दा अपराधमा संलग्न व्यक्तिको पूर्व आपराधिक क्रियाकलापलाई पनि विचार गर्नुपर्ने हुन्छ । विश्वबाट नै लोपोन्मुख हुने सम्भावना भएको गैंडा प्रजातिको शिकार गरी खागको व्यापार गर्ने समूहको नेटवर्क नै हुने गरेको छ । सबै कसूरदारले गरेको कार्यको समष्टिगत परिमाणबाट नै अपराधले पूर्णता पाउने हुँदा हरेक अपराधीको भूमिका गम्भीर प्रकृतिको मान्नुपर्ने ।
- निकुञ्ज क्षेत्रभित्र गोली चलेको तथ्य पुष्टि भइरहेको अवस्था, गैंडा घाइते देखिएको भन्ने प्रतिवेदन र प्रतिवादीहरू भेला भई बसेको घरमा पक्राउ पर्दा बरामद भएका गैंडा मार्ने बन्दोबस्तीका सामानहरू बरामद भएका परिस्थितिजन्य प्रमाण र प्रतिवादीहरूको कसूर अपराधलाई स्वीकार गरी गरेको बयान कागजातबाट आरोपित कसूरमा प्रतिवादीहरूको संलग्नता थिएन भन्न नसकिने ।

११. नेपाल सरकार वि. दलबहादुर प्रजासमेत (ने.का.प. २०७५, अंक २, नि.नं. ९९४९)

- कानूनले नै मुद्दा सुन्ने अधिकारी तोकिसके पश्चात् सो अधिकारीले मुद्दाको कारवाहीको सिलसिलामा बयान, बकपत्र लगायतका प्रमाण बुझ्ने अधिकारसमेत रहेको मानिन्छ । त्यस्तो मुद्दा हेर्न अधिकारी तोकिसके पश्चात् निजले गराएको बयान स्वतन्त्रपूर्वक भएको होइन भनी प्रतिवादीको भनाईको आधारमा मात्र मान्न मिल्दैन । त्यस्तो अधिकारीले मुद्दा सुनुवाइको क्रममा गरे गराएको कार्य अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म स्वच्छ सुनुवाइको सिद्धान्त अनुसार नै गराएको मान्नु पर्ने ।
- अनुसन्धानको क्रममा एवं मुद्दा हर्ने अधिकारी समक्ष भएको बयान एक आपसमा मेल खाइरहेको अवस्थामा उक्त बयानहरू स्वतन्त्रपूर्वक भएको होइन भन्ने जिकिर प्रतिवादीले लिएको खण्डमा सो कुरा प्रमाणित गर्ने दायित्व पनि निजको नै हुन आउने ।
- सहअभियुक्तको पोल आफैँमा कुनै ठोस प्रमाण होइन । यो मिसिल संलग्न अन्य प्रमाणबाट समर्थित भएको खण्डमा मात्र प्रमाणयोग्य मानिने ।

वन पैदावार

१. गोपालबहादुर थापा वि. श्री ५ को सरकार (ने.का.प. २०४५, अंक ७, नि.नं. ३५३३) २५९
२. गुणाखर खरेल वि. श्री ५ को सरकार (ने.का.प. २०५४, अंक ४, नि.नं. ६३६५) २५९
३. श्री ५ को सरकार वि. ज्योतिमान श्रेष्ठ (ने.का.प. २०५४, अंक ११, नि.नं. ६४६८) २५९
४. श्री ५ को सरकार वि. मदनबहादुर कार्की (ने.का.प. २०५६, अंक ८, नि.नं. ६७७०) २६०
५. नेपाल सरकार वि. बाजे रानासमेत (ने.का.प. २०६५, अंक १०, नि.नं. ८०२८) २६०
६. नेपाल सरकार वि. ताराप्रसाद देवकोटासमेत (ने.का.प. २०६६,
अंक १०, नि.नं. ८२५४) २६०
७. बमबहादुर प्रजा वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०६७, अंक ११, नि.नं. ८५०३) २६०
८. नेपाल सरकार वि. जंगबहादुर ठेडी मगर (ने.का.प. २०६७, अंक १२, नि.नं. ८५२४) २६१
९. नेपाल सरकार वि. वेलबहादुर थापा मगरसमेत (ने.का.प. २०६८,
अंक ६, नि.नं. ८६२९) २६१
१०. नेपाल सरकार वि. लेखराज डाँगी (ने.का.प. २०७२, अंक १, नि.नं. ९३२८) २६२
११. होमनाथ अधिकारी वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०७२, अंक ८, नि.नं. ९४५५) २६२
१२. ताराबहादुर बुढाथोकी वि. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार,
काठमाडौंसमेत (ने.का.प. २०७५, अंक १२, नि.नं. १०१५४) २६४
१३. नेपाल सरकार वि. मोमदिन मियासमेत (ने.का.प. २०७६, अंक ६, नि.नं. १०२८८) २६४

वन पैदावार

१. गोपालबहादुर थापा वि. श्री ५ को सरकार (ने.का.प. २०४५, अंक ७, नि.नं. ३५३३)

- विवादित जग्गाहरु दर्ता भई सकेको तथा दर्ता गर्ने निर्णय भई सकेको नदेखिई कारवाहीको सिलसिलामा भएको लेखापढी सम्म देखिन आएकोले सो पत्रहरुको आधारमा विवादका जग्गाहरुमा पुनरावेदकहरुको हक कायम भई सकेको भन्न नमिल्ने ।
- कानूनको रीत नपुऱ्याई आफूले बसोबास गरी आएको जग्गा वनक्षेत्र कायम गराई उठाई पठाएको भए मौकैमा कानून बमोजिम उजुर दिई बदर गराउन सक्नु पर्ने ।

२. गुणाखर खरेल वि. श्री ५ को सरकार (ने.का.प. २०५४, अंक ४, नि.नं. ६३६५)

- यसमा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को अनुसूची १ भित्र को सरकार वादी मुद्दा र अनुसूची १ भित्र नपरेको सरकार वादी हुने मुद्दामा पुनरावेदन गर्ने म्यादको सम्बन्धमा हेर्दा वन सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ६५(३) बमोजिम निर्णयको सूचना पाएको मितिले ३५ दिनभित्र पुनरावेदन गर्न सक्ने र सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २६(१) बमोजिम अनुसूची भित्रको मुद्दामा ७० दिनको म्याद दिनुपर्ने कानूनी प्रावधान रहेको देखियो । यसरी अनुसूची १ भित्रको मुद्दामा पाइने म्याद र अनुसूची १ भित्र नपरेको मुद्दामा पाइने म्याद छुट्टाछुट्टै रहेको छ । अव सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को अनुसूची १ को ३६ मा सो ऐन बमोजिम श्री ५ को सरकार वादी हुने भनी श्री ५ को सरकारले समय समयमा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी तोकेको अरु कुनै फौजदारी अपराधसम्बन्धी मुद्दा भन्ने उल्लेख भएको छ । तर वन ऐन, अन्तर्गतको मुद्दालाई अनुसूची भित्र पार्ने गरी नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित भएको देखिंदैन । यस प्रकार प्रचलित नेपाल कानून अनुसार वन ऐन अन्तर्गतको मुद्दामा ३५ दिनको म्याद पाउने किटानी व्यवस्था हुँदाहुँदै कुनै अदालतले आफ्नो फैसलाको तपसिल खण्डमा ७० दिनको म्याद दिए पनि कानून अनुसार सो कार्य नै कानूनी मान्यता विहिन हुँदा त्यसैले मान्यता पाउँछ भन्न नमिल्ने हुँदा प्रस्तुत निवेदनबाट प्रतिवेदन मागी कारवाही गरी कारवाही लम्बाउन उपयुक्त नदेखिँदा कानून बमोजिम गर्नु ।

३. श्री ५ को सरकार वि. ज्योतिमान श्रेष्ठ (ने.का.प. २०५४, अंक ११, नि.नं. ६४६८)

- विवादको जग्गा यी प्रतिवादीको हक भएको भन्न सकिने जग्गाको दर्ता स्वामित्वको प्रमाणहरू निजबाट पेश हुन सकेको देखिंदैन । कुनै व्यक्ति विशेषको नाममा दर्ता हक नभएको जंगल भनी सर्भे नापी भै श्रेष्ठामा जनिएको त्यस्तो वन सिमाना भित्रको जग्गालाई वन जंगल कायम गरेको शुरुको फैसलाबाट हक वेहक भएको भन्न सकिने अवस्था पनि छैन । तसर्थ विवादित जग्गा वन कायम गर्ने गरेको शुरु एक सदस्यीय वन संरक्षण विशेष अदालत, जिल्ला वन कार्यालय पाल्पाको इन्साफ मनासिव ठहर्ने ।

४. श्री ५ को सरकार वि. मदन बहादुर कार्की (ने.का.प. २०५६, अंक ८, नि.नं. ६७७०)

- घटनास्थलमा प्रतिवादीहरूले यति वन फंडानी गरे भनी काठ वरामद गरी वरामदी मुचुल्का समेतबाट प्रमाणित गर्न सकेको मिसिलबाट नदेखिएको र यिनै व्यक्तिहरूले रुख काटेका हुन भनी सर्जमिन समेतका कसैले भनेको नदेखिएको अवस्थामा केवल ठुलाका आधारमा विगो कायम गरी विगोमा ठहर गर्नु न्यायोचित नदेखिँदा ठुलालाई विगो कायम गरी सजाय गरी पाउँ भन्ने दावी पुग्न नसके ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालत राजविराजको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ।

५. नेपाल सरकार वि. बाजे रानासमेत (ने.का.प. २०६५, अंक १०, नि.नं. ८०२८)

- कसूर गर्ने एक भन्दा बढी कसूरदार भएको अवस्थामा प्रत्येकलाई सोही बमोजिम दोब्बर सजाय गरिँदा जरिवाना र कैदको कुल मात्रा कानूनमा तोकिए भन्दा बढी हुन जाने ।
- एक भन्दा बढी प्रतिवादी रहेको र प्रत्येकले वनबाट अवैधरूपमा ल्याएको काठको मात्रा र परिमाणका लागि छुट्टाछुट्टै अभियोग लगाएको नभई सबैले ल्याएको काठको कुल परिमाण र विगो जोड्दा पाँच हजार भन्दा बढी भएको र सोही विगो र मात्राको आधारमा सामूहिक रूपमा दफा वन ऐन, २०४९ को ५० (१)(घ)(४) बमोजिम सजायको दावी लिएको अवस्थामा कसूर ठहरी सजाय गर्दा सोही बमोजिम उक्त सजाय सामूहिक रूपमा नै गरिनु पर्ने ।
- कुनै कसूर गरेवापत ऐनमा स्पष्टतया: जनही सजाय हुने भनी उल्लेख भएको अवस्थामा बाहेक एक भन्दा बढी कसूरदार भएमा सो सजाय सामूहिक रूपमा भएको मान्नुपर्ने र उक्त सजाय दामासाहीले असूल गर्नुपर्ने ।
- सामूहिक रूपमा गरेको कसूरका लागि सामूहिक रूपमा नै सजाय हुने हुँदा जनही सजाय नगरी दामासाहीले सजाय हुने ।

६. नेपाल सरकार वि. ताराप्रसाद देवकोटासमेत (ने.का.प. २०६६, अंक १०, नि.नं. ८२५४)

- वन पैदावार ओसार-पसार गर्ने कसूरजन्य अपराधमा साधन प्रयोग हुनु नै कसूर हो । सवारी साधनको मालिकको मञ्जुरी होस् वा नहोस् त्यस्तो कार्यमा प्रयोग गरिएको कार्य नै कसूर स्थापित हुने तथ्य नै पर्याप्त हुने ।
- कुनै कार्य कसूर हो त्यसको परिभाषा र निर्धारण विधायिकाले कानूनद्वारा गर्दछ । कसूर र अपराधका लागि सजाय र अपराधमा प्रयोग भएका वस्तु वा साधन अपराधमा प्रयोग भएका वस्तु वा साधन जफत हुने वा नहुने सोको निर्धारण पनि विधायिकाले नै ऐनद्वारा गर्दछ । त्यस्ता कानूनमा जे लेखिएको छ सोही बमोजिम अदालतले फौजदारी न्याय प्रदान गर्दा प्रचलित कानून लागू गर्दछ । ऐनमा नभएको सजाय गर्न पाइदैन भने ऐनले गर्नुपर्ने सजाय र कसूरमा प्रयोग भएको साधन जफत गर्नुपर्नेमा कानूनको गलत व्याख्या वा कानूनी प्रावधानप्रतिको वनउपेक्षाभावले जफत नगर्नु भनेको वन ऐन, २०४९ को दफा ६६ मा भएको जफतसम्बन्धी व्यवस्थाको प्रतिकूल हुने ।

७. बमबहादुर प्रजा वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०६७, अंक ११, नि.नं. ८५०३)

- अदालतले बयान बकपत्र गराउँदा शक्तिको प्रयोग गर्दै र त्यहाको काम स्वतन्त्रपूर्वक हुन्छ भन्ने ठानिन्छ । यो सर्वमान्य मान्यता र बास्तविकता पनि हो । प्रमाण ऐन

२०३१ को दफा २(क) ले मुद्दा हेर्ने अधिकारीलाईसमेत अदालतको परिभाषाभित्र समेटेको छ । प्रतिवादीले मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष बयान गरेका छन् । प्रमाण ऐन २०३१ को दफा ९ मा अदालत बाहेक अन्यत्र गरेको कागज स्वतन्त्रपूर्वक भएको छैन भनी प्रमाणित भएको स्थितिमा मात्र त्यस्तो बयान वा कागजलाई मान्यता दिन नमिल्ने हो । मौकाको बयान नै स्वेच्छाले भएको होइन भनी प्रतिवादीले पुष्टि गर्न नसकेको स्थितिमा मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष गरेको बयानलाई स्वेच्छापूर्वक भएको होइन भनेकै आधारमा प्रतिवादीको बयान स्वेच्छापूर्वक भएको छैन र सो बयान निजको विरुद्ध प्रमाणमा लिन मिल्दैन भन्न नमिल्ने ।

- अदालत वा मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष गरेको बयान नै स्वतन्त्र छैन भन्ने कुरा मान्ने हो भने समग्र न्याय प्रणाली र कानूनी पद्धति नै परिवर्तन गर्नुपर्ने स्थिति आउँछ । त्यसैले अदालत र मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष गरेको बयान स्वतन्त्रपूर्वक भएको छैन भन्ने जिकिरलाई कानूनी मान्यता र सिद्धान्तको आधारमा नै स्वीकार गर्न नसकिने ।

८. नेपाल सरकार वि. जंगबहादुर ठेडी मगर (ने.का.प. २०६७, अंक १२, नि.नं. ८५२४)

- मन्त्रीस्तरको निर्णयको आदेशबाट अधिकारक्षेत्र सिर्जना हुन नसक्ने ।
- मुद्दा चलाउने अधिकारी तथा मुद्दा हेर्ने निकायसमेत विधिसम्मत रूपमा हुनुपर्दछ नत्र जसलाई पनि जसले पनि अधिकारक्षेत्र बाहिर गै मुद्दा चलाए पनि हुने अवस्था रहने हुन्छ । अतः अधिकारक्षेत्र कानूनद्वारा नै स्थापित हुने यस्तो अवस्थामा मन्त्रीबाट भएको भनिएको निर्णयको आधारमा अधिकारक्षेत्र स्थापित हुन नसक्ने भएबाट उक्त मन्त्रीको आदेशबाट स्थापित अधिकारक्षेत्रको आधारमा निर्णय हुने कार्यसमेत कानूनसम्मत नदेखिने ।

९. नेपाल सरकार वि. वेलबहादुर थापा मगरसमेत (ने.का.प. २०६८, अंक ६, नि.नं. ८६२९)

- अवैध रूपमा वन पैदावर ओसार-पसार गर्ने कार्यमा सवारीधनी आफु संलग्न पनि नभएको वा अवैध वन पैदावर ओसार-पसार गर्ने निजको मनसाय पनि नभएको तथा आफ्नो सवारी साधन अवैध वन पैदावर ओसार-पसार गर्ने कार्यमा प्रयोग हुँदैछ भन्ने थाहा जानकारी पनि नभएको र त्यस्तो कार्यमा निजको अनुमति, मञ्जुरी वा सहमती रहेको पनि नदेखिएको अवस्थामा निजको सवारी साधन जफत हुनु न्याय वा औचित्य कुनै पनि दृष्टिबाट तर्कसंगत नहुने ।
- कानूनको व्याख्या गर्दा सर्वप्रथम कानूनमा प्रयोग भएका शब्द वा शब्दावलीले दिने सामान्य अर्थ सुस्पष्ट, व्यावहारिक, विवेकसम्मत र न्यायपूर्ण भएसम्म सोही अर्थ ग्रहण गर्नुपर्दछ भन्ने कानून व्याख्याको सामान्य सिद्धान्त रहेको छ । तर कानूनको शाब्दिक व्याख्या गर्दा त्यस्तो तर्कपूर्ण, विवेकसंगत, व्यावहारिक एवं न्यायपूर्ण अर्थ ननिस्कने भएमा शाब्दिक व्याख्याको नियमलाई अनुशरण गर्नु उपयुक्त नहुने ।
- “कसूर गरेको ठहरिएमा” भन्ने वाक्यांशको आशय वन ऐनअन्तर्गत घटेको कसूर वा वारदातसँग बरामद भएको बोझबाहक साधनको धनीको कुनै तादम्यता नै रहनु नपर्ने भनी व्याख्या गर्न नमिल्ने ।
- साधनधनी स्वयंको संलग्नतामा वा निजको सहमती, स्वीकृति, मञ्जुरी वा जानकारीमा वन ऐनअन्तर्गतको कसूरमा बोझबाहक साधनको प्रयोग भएको ठहरिएमा त्यस्तो साधन जफत हुनु कानूनसम्मत मात्र नभई न्यायोचित र विवेकसम्मतसमेत हुने ।

१०. नेपाल सरकार वि. लेखराज डाँगी (ने.का.प. २०७२, अंक १, नि.नं. ९३२८)

- पुनरावेदन गर्न पाउने हक कानूनी हक भएकाले मुद्दाका सम्बन्धित पक्षलाई कानून बमोजिम पुनरावेदन गर्नु भनी कुनै पनि माध्यमबाट जारी गरिएको म्याद सम्बन्धित पक्षले प्राप्त गरेको छ भने सोही मितिबाट पुनरावेदन गर्ने म्याद सुरु हुन्छ । म्याद जारी नगरिएको अवस्थामा सम्बन्धित पक्षले अर्को माध्यमद्वारा फैसलाको नक्कल लिएको छ भने सो नक्कल लिएको मितिबाट पुनरावेदन म्याद सुरु हुने हुँदा पक्षले पहिला कुन माध्यमबाट जानकारी पाएको छ त्यो बाट नै पुनरावेदन गर्ने दिनको गणना हुने हो । पुनरावेदन गर्ने म्याद प्राप्त भएपछि नक्कल लिएको मितिलाई आधिकारिक मान्ने हो भने पुनरावेदनको म्याद जारी गर्नुको कुनै औचित्य नै नरहने र कानूनमा भएको पुनरावेदनसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था नै पराजित हुन जाने हुँदा पक्षले जुन माध्यमबाट पहिला जानकारी प्राप्त गरेको छ । सो मितिबाट नै पुनरावेदनको म्याद सुरु हुने हो तर फैसलाको आधिकारिक जानकारी प्राप्त गरेपश्चात् पुनः फैसलाको नक्कल लिई पुनरावेदनको म्याद कायम गरी दायर हुन आएको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन कानूनसम्मत देखिन नआउने ।
- बरामद भएका काठहरू जिल्ला वन कार्यालय, बाँकेबाट प्राप्त छोडपुर्जीबाहेक अन्य कहिं कतैबाट लोड गरिएको कुनै प्रकारको टाँचा लागेको भन्ने देखिएको छैन । तसर्थ बरामद भएका काठहरू यी प्रतिवादीहरूले व.वि. टाँचासमेत लगाई पठाएका काठबाहेकको काठ हो भनी तर्क गर्न मिल्ने देखिन नआउने ।
- ९४४.२६ क्यु. फिट काठको छोडपुर्जी अनुसार सोही परिमाणमा सिमित रही बिक्री टाँचा लगाई पठाउनुपर्नेमा १४२१ क्यु. फिट भन्दा बढी काठमा टाँचा लगाई ४७६.७४ क्यु. फिट भन्दा बढी हिसाब लुकाई नियतवश वन पैदावारको हानि नोक्सानी गरेको तथ्यमा विवाद भएन । यस्तो स्थितिमा कर्मचारी भएको नाताले वन ऐन, २०४९ को दफा ४९ को कसूरमा कारवाही हुन नसक्ने भन्ने पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको जिकिरसँग सहमत हुन नसकिने ।

११. होमनाथ अधिकारी वि. नेपाल सरकार (ने.का. प. २०७२, अंक ८, नि.नं. ९४५५)

- प्रतिवादीको घर गोठ कम्पाउन्ड भित्रबाट रक्तचन्दन बरामद भएको नभई प्रतिवादीको जग्गाबाट बरामद हुँदैमा त्यसैका आधारबाट जग्गाधनीलाई दोषी भन्न न्यायोचित हुँदैन । अपितु, सो जग्गामा राख्ने जग्गाधनीको सहमती छ वा छैन भनी खोजिनु पर्ने ।
- कसैबाट कुनै अवैध सामग्री बरामद भएमा थाहा नपाएर राख्ने काम गरेको हो भने पनि कसूरबाट सहजरूपमा छुटकारा मिल्ने हुँदैन । थाहा पाएर गरे पनि थाहा नपाएर गरे पनि कसूर त कसूर नै हुन्छ । अन्यथा जिकिर लिने हो भने सो प्रमाणित गर्ने भार प्रतिवादीमै रहन्छ । थाहा नपाएको तथ्यको जिकिरले मात्र निर्दोषिता साबित गर्न पर्याप्त हुँदैन, तसर्थ कुनै तथ्यको गलत बुझाइबाट आफूसँग अवैध सामग्री रहन गएको हो भन्दैमा निर्दोष भनी मानिँदैन । अपितु निर्दोष भएको प्रमाण प्रतिवादीले दिनुपर्ने हुन्छ । त्यस्तो कुनै प्रमाण प्रतिवादीहरूबाट आउन सकेको देखिँदैन । पुनश्च: रक्तचन्दन स्वाभाविक रूपमा बाहिर देखिने गरी राखेको नभई जमिनमा खनी खाल्डोमा गाडेको तथ्यबाट प्रतिवादीहरूले गरेको कार्य लुकाए छिपाएको देखिँदै प्रतिवादीहरूको नियत सफा रहेको भन्न सकिने अवस्था नरहने ।

- कुनै वस्तु बरामद भएको हो होइन भन्ने कुरा प्रमाणित गर्नु पर्दा बरामदी मुचुल्काको प्रसङ्ग आउँछ । बरामदी मुचुल्का बरामदी भएको तथ्यलाई साबित गर्नको लागि बनेको प्रमाण हो । बरामद भएको तथ्यमा विवाद भएको अवस्थामा बरामदी मुचुल्काको सत्यता जाँचिने हुँदा बरामदी मुचुल्का तयार हुँदा रित बेरीत के भयो भनी हेरिने अवस्था आउन सक्दछ । बरामदी भएको तथ्यमा विवाद नै नरही स्थापित भइसकेको अवस्थामा बरामदी मुचुल्काको रित, बेरीत र मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने कुनै अवश्यकता नै पर्दैन । तसर्थ बरामदी मुचुल्काको रित बेरीतको प्रश्न उठाएको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन नसकिने ।
- बरामद भएको रक्त चन्दन (*Petrocarpus santalinus*) वन पैदावारबाट हो भन्ने तथ्यमा पनि विवाद हुन सक्ने देखिन आएन । रक्तचन्दन वन पैदावार भएको र पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले राखेको राख्न लगाएको तथ्य स्थापित भइसकेको स्थितिमा निजहरूले वन पैदावार ओसारपसार गरेका हुन भनी मान्नु पर्ने देखिने ।
- Convention on International Trade in Endangered species of Wild Funa and Flora -CITES को धारा II को उपधारा ४ ले "The parties shall not allow trade in specimens of species including in Appendices I, II and III except in accordance with the provision of the present convention" भन्ने कुरा उल्लेख गरेको हुँदा पनि नेपाल एक पक्ष भएकाले यसप्रति संवेदनशील हुने कर्तव्य र दायित्व अझ थपिएको छ । यसप्रकार CITES महासन्धिको प्रावधानबेगर रक्तचन्दनको खरिद र बिक्री व्यापारलाई प्रतिबन्धित गरेको छ र अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको पक्ष नेपाल पनि भएको हुँदा यसको परिपालना नेपालमा गरिनु पर्ने र नेपालमा लागू भइसकेको भनी धारा १ (ज) अनुरूप मान्नु पर्ने देखिन आउने ।
- ऋक्षभ्रम मा उल्लेख भएका प्रावधानलाई राष्ट्रिय कानून नबनाएसम्म लागू गर्न मिल्दैन भन्ने जिकिरतर्फ विचार गर्दा नेपाल राष्ट्र पक्ष भएका वा यसले अनुमोदन गरेका महासन्धिहरू अनुरूप राष्ट्रिय कानून बनाई लागू गर्नु सहज सरल र स्वाभाविक तर्क हो । त्यसरी कानून बनिने कार्य राम्रै हुन्छ । तर नेपालले कुनै कानून नै बनाएको छैन त्यसैले नेपाल सम्मिलित भएको वा यसले अनुमोदन गरेको सन्धि लागू गर्न मिल्दैन भन्नु अर्कै कुरा हो । महासन्धिका प्रावधानहरू कानून नबनाई लागू गर्न मिल्दैन भन्ने कुनै कानूनी प्रावधान रहेको नदेखिने ।
- नेपाल सन्धि ऐन, २०४७ को दफा ९(१) अनुसार संविधान सभाबाट अनुमोदन, सम्मिलन, स्वीकृति वा समर्थन भई नेपाल वा नेपाल सरकार पक्ष भएको कुनै सन्धिको कुरा प्रचलित कानूनसँग बाझिएमा सो सन्धिको प्रयोजनको लागि बाझिएको हदसम्म प्रचलित कानून अमान्य हुने र तत्सम्बन्धमा सन्धिको व्यवस्था नेपाल कानूनसरह लागू हुने भन्ने व्यवस्था भई सन्धिका व्यवस्था कानूनसरह मात्र होइन अपितु, यो प्रचलित कानूनसँग बाझियो भने भइरहेको प्रचलित कानून अमान्य हुने भनी अन्य कानूनभन्दा माथिको दर्जामा राखेको पाइने ।
- नेपाल सन्धि ऐन, २०४७ को दफा २(क) ले सन्धिको परिभाषा गर्दा दुई वा दुईभन्दा बढी राज्यहरू वा कुनै राज्य र अन्तर सरकारी सङ्गठनबीच लिखितरूपमा सम्पन्न भएको सम्झौता सम्झनु पर्छ । CITES अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि दुईभन्दा बढी राष्ट्रहरूको बीच सम्पन्न भएको लिखित सम्झौता हो । दुईभन्दा बढी राष्ट्रहरू

सम्मिलित भई सम्पन्न भएको अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको समर्थन र स्वीकार गर्ने पक्ष वा सदस्य राष्ट्र नेपाल भएकाले यहाँको प्रचलित कानूनमा अन्यथा व्यवस्था भए पनि महासन्धिमा उल्लिखित प्रावधान नै लागू हुने देखिने ।

- बरामद भएको बिगोलाई दामासाही गरी दोब्बर जरिवाना गर्नु भन्नु र बिगोलाई दोब्बर गरी जरिवाना दामासाही गर्नु वस्तुतः हिसाबबाट उत्तिनै हुने देखिन्छ । जुनसुकै हिसाबबाट अंक निर्धारण गरे पनि कानूनले हुने भनेको जरिवाना हुनुपर्ने ।
- कानून बमोजिम बाहेक कसैलाई सजाय गर्न मिल्दैन भन्ने कुरामा विवाद हुन सक्दैन । देशमा न्यायिक पद्धति र न्यायिक संयन्त्रहरू न्याय सम्पादन गर्न र न्यायप्रति जनविश्वास दिलाउन समर्थ रहनु पर्दछ । हाकाहाकी कसैले अपराध गरेको स्पष्ट देखिन्छ र सबैले देख्ने गरी गर्दछ भने ऊ दण्डित हुनै पर्दछ । अन्यथा न्यायिक पद्धति कै उपहास हुन पुग्ने । पीडितलाई न्याय दिनु र अपराधीलाई दण्डित गर्नु नै सबै न्याय पद्धतिको मुख्य उद्देश्य हो । न्याय गरिँदा वा दण्ड दिइँदा कानून औजारको रूपमा प्रयोग हुनेसम्म हो । न्याय सर्वोपरी हो र यसलाई कसरी सार्थक तुल्याउने भन्ने कुरा कानूनको प्रयोग र यसको व्याख्याबाट गरिने हुन्छ । शङ्काको अवस्थामा नरम दिलबाट हेरेरिनु एउटा अर्थ हुन सक्छ तर देखादेखी अपराध गर्ने अपराधीलाई कसरी दण्डित गर्ने हो भन्ने सोचबाट न्यायिक निर्णय हुने हो । स्पष्ट अपराधी हो भन्ने कुरा प्रमाणबाट देखिँदा देखिँदै कसरी यसलाई कानूनी दायराबाट राहत दिने वा उम्काउने हो भनी कानूनी दाउ पेच वा शब्द र अक्षरको खेल गरी सोचिनु कदापि हुँदैन । प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरूले रक्तचन्दन ओसारपसार गरी अपराध गरेका र सो कार्यको बर्खिलाप भएको स्पष्ट देखिँदा निज कसूरदारहरूलाई सजाय हुनुपर्ने नै देखिन आउने ।

१२. ताराबहादुर बुढाथोकी वि. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार, काठमाडौंसमेत (ने.का.प २०७५, अंक १२, नि.नं १०१५४)

- हाम्रो देशले जीवजन्तु, वनस्पति र प्राकृतिक स्रोत साधन र वातावरणसँग सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरूलाई अनुमोदन गरी पक्ष राष्ट्रसमेत भइसकेको अवस्थामा ती महासन्धिहरूबाट उत्पन्न दायित्वहरू जस्तै सिमसार क्षेत्रको संरक्षण गर्ने, दुर्लभ हुँदै गएका बोटविरुवा तथा जीवजन्तुको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार नियन्त्रण गर्ने, जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने जस्ता दायित्वबाट नेपाल पछि हट्ने मिल्ने हुँदैन । तसर्थ नेपाल सरकारले कुनै खास किसिमको वन पैदावारको विदेश निकासीमा प्रतिबन्ध लगाउन सक्ने नै देखिने ।

१३. नेपाल सरकार वि. मोमदिन मियासमेत (ने.का.प. २०७६, अंक ६, नि.नं. १०२८८)

- घटनास्थलमा अवैध काठसहित पक्राउ पर्नु कसूर कायम हुन पर्याप्त हुँदैन । प्रतिवादीहरूको भूमिका, संलग्नताको स्तर, मनसायको अवस्था र कसूरजन्य कार्य आदि जस्ता तत्वहरूको समष्टिले मात्र प्रतिवादी कसूरदार हो होइन भनी पुष्टि गर्नुपर्ने ।

तैदेशिक रोजगार

१. श्री ५ को सरकार वि. उदयबहादुर श्रेष्ठ (ने.का.प २०६०, अंक १.२ नि.नं. ७१८२) २६६
२. नाप इन्टरनेशनल प्रा.लि. वि. नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद् (ने.का.प. २०६६, अंक ६, नि.नं. ८१६१) २६६
३. नेपाल सरकार वि. बीरेन्द्र निरौला (ने.का.प. २०६७, अंक ४, नि.नं. ८३५७) २६६
४. ज्ञानबहादुर बुढाथोकी वि. मोहनबहादुर बुढाथोकी (ने.का.प. २०६८, अंक १, नि.नं. ८५४७) २६६
५. घनेन्द्रराज श्रेष्ठ वि. श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालयसमेत (ने.का.प. २०६८, अंक ७, नि.नं. ८६४४) (उत्प्रेषण) २६७
६. सतीस साह वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०७०, अंक ८, नि.नं. ९०४६) २६८
७. नेपाल सरकार वि. हिरालाल शाह (ने.का.प. २०७१, अंक ५, नि.नं. ९१६२) २६८
८. नरसिंह राणा वि. महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय (ने.का.प. २०७२, अंक ६, नि.नं. ९४१४) २६८
९. नेपाल सरकार वि. ध्रुवबहादुर अधिकारीसमेत (ने.का.प. २०७३, अंक १, नि.नं. ९५३६) २६९
१०. नेपाल सरकार वि. तुलसीप्रसाद गिरी (ने.का.प. २०७३, अंक ९, नि.नं. ९६७४) २६९
११. नेपाल सरकार वि. योगेन्द्रबहादुर तामाङ (ने.का.प. २०७५, अंक १, नि.नं. ९९३९) २६९
१२. भवानी काफ्ले तुलाधर वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०७५, अंक ५, नि.नं. १००१७) २६९
१३. नेपाल सरकार वि. टिकामाया सुनुवार (तिवारी) (ने.का.प. २०७६, अंक ४, नि.नं. १०२४३) २७०
१४. नेपाल सरकार वि. विष्णुप्रसाद न्यौपाने (ने.का.प. २०७६, अंक १२, नि.नं. १०३९९) २७०
१५. ठाकुर घले वि. लक्ष्मी गुरुङ (ने.का.प. २०७७, अंक ४, नि.नं. १०४८७) २७०

वैदेशिक रोजगार

१. श्री ५ को सरकार वि. उदयबहादुर श्रेष्ठ (ने.का.प. २०६०, अंक १२, नि.नं. ७८२)

- प्रतिवादीको बयान हेर्दा प्रतिवादीले वैदेशिक रोजगार मिलाई दिनका लागि रूपैयाँ लिएको नभई त्यसको वैदेशिक रोजगारमा जाने मानिसलाई हवाई जहाजको टिकटको लागि अग्रिम रूपैयाँ लिएको देखिन आएको हुनाले त्यस्तो ब्यहोरालाई कसूरमा सावित भएको भन्न मिल्ने नदेखिँदा वैदेशिक रोजगार ऐन, २०४२ को दफा ३ ले यस ऐन बमोजिम इजाजत पत्र नलिई कसैले वैदेशिक रोजगार व्यवसाय संचालन गर्न पाउने छैन भन्ने व्यवस्था गरेको देखिँदा सो बमोजिम प्रतिवादी जगदीशबहादुर श्रेष्ठले इजनाजत प्राप्त गरी वैदेशिक रोजगार व्यवसाय संचालन नगरी विदेश जान हवाई टिकट मिलाउने काम गर्ने गरेको र प्रतिवादीको सो कार्यले वैदेशिक रोजगार ऐन, २०४२ को दफा २४(२) बमोजिमको कसूर गरेको भन्न नमिल्ने ।

२. नाप इन्टरनेशनल प्रा.लि. वि. नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद् (ने.का.प. २०६६, अंक ६, नि.नं. ८१६१)

- कानूनको व्यवस्था समयसापेक्ष हुनु पर्दछ । समय अनुकूल नरहेका व्यवस्था वा प्रावधानलाई परिमार्जन गरी राज्यले संविधानको भावना विपरीत नहुने गरी कानून बनाउन सकिने ।
- संशोधित कानून आउनुभन्दा पहिले वैदेशिक रोजगार सञ्चालन गर्न पाउने गरी दर्ता भएका व्यवसाय, व्यवसाय दर्ता हुँदाका बखतको व्यवस्था विपरीत हुने गरी कानून निर्माण गर्न नहुने भन्न नसकिने ।

३. नेपाल सरकार वि. बीरेन्द्र निरौला (ने.का.प. २०६७, अंक ४, नि.नं. ८३५७)

- वैदेशिक रोजगारमा पठाउन इजाजतपत्र नपाएको व्यक्तिले गफलतमा पारी आफुलाई फाइदा र अरूलाई नोक्सान पार्ने कार्य गरेको कसूर ठगीको महलको २ नं. ले परिभाषित गरेको कसूरभित्र नपर्ने देखिएको र सरकार वादी भै चलाएको मुद्दालाई वैदेशिक रोजगार ऐन अन्तर्गत नचलाएको भन्ने कारणले मात्र कानून विपरीतको अभियोग पत्र दायर गरेको भन्न नमिल्ने । अभियोग पत्र दायर गर्दा ठगीको महलको १ नं. को कसूर स्थापित गरेको भए तापनि कसूरको प्रकृति र अवस्थाबाट ऐ. महलको २ नं. को परिभाषा अन्तर्गत पनि पर्न सक्ने ।

४. ज्ञानबहादुर बुढाथोकी वि. मोहनबहादुर बुढाथोकी (ने.का.प. २०६८, अंक १, नि.नं. ८५४७)

- आफ्नो आमाले दिएको हक कायम मुद्दा निजले सकार गरेको र सो मुद्दामा यस अदालतले पुनरावेदिका समेतको अपुताली भाग कायम हुने गरी ५ भागको १ भाग पाउने भनी फैसला गरेबाट एक भाग अपुताली हक निजको छोराले पाउने ।
- मुद्दा कारवाहीको क्रममा कानून बमोजिम मृतकको तर्फबाट मुद्दा सकार गरी